

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ATLAS

ÖZEL KOLEKSİYON 2014

İstanbul'un Gizemleri

TILSIMLAR, TAPINAKLAR, EFSANELER

İSTANBUL'UN GİZEMLERİ

TILSIMLAR, TAPINAKLAR, EFSANELER

ATLAS

Yayıncı

Doğan Burda

Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

İcra Kurulu Başkanı

Mehmet Y. Yılmaz

Yayın Direktörü

Murat Köksal

Yayın Yönetmeni

Sinan Çakmak

Yazı İşleri Müdürü

Hüseyin Keçe

Hazırlayan

Tevfik Taş

Yazı İşleri Müdür Yardımcısı

M. Türker Erşen

Haber Müdürü

Nazlı Kurt

Editöryal Servis

Deniz Koç

Foto Muhabiri: Kerem Yücel, Turgut Tarhan

Görsel Yönetmen

Tunç Erkoç

Sayfa Yapım

Bahadır Erşik

Katkıda Bulunanlar

Akadur Tolegen, Ali Ethem Keskin, Ceren Salman,
Erdem Yavaşca, Fatih Metin Demirkol, Gökhan Tan,
Hakan Ezilmez, Hakan Öge, İrfan Unutmaz, Kadir Can,
M. Oktar Güloğlu, Mehmet Gülbiz, Mustafa Büyükkaya,
Serkan Şentürk, Süleyman Duman, Tijen Burultay,
Tuncay Dersinlioğlu, Yıldırım Güngör, Yusuf Aslan

Baskı ve Cilt

Levent Ofset / Le color

Le Color Kağıt Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti.

Tel: 0212 637 15 30

© Kasım 2014. Her türlü kullanımı izne tabidir.

Tamamen veya kısmen, kaynak gösterilerek dahi
kopyalanamaz.

Atlas dergisinin armağanıdır. Parayla satılmaz.

İÇİNDEKİLER

Milion Taşı Dünyanın Başlangıcı.....	4
Örme Dikilitaş İmparatorluğun Şanı	6
Theodosius Dikilitaşı Karnak'tan Gelen Zafer Çelengi	8
Burma (Yılanlı) Sütun Kentin Efsunu	10
Büyük Saray Mozaikleri Müzesi Hayatın Mozaïği	12
Harem-i Hümayun Yasak Labirent	16
Ayasofya Kendi Olmanın Tilsimi.....	20
Dehlizler Yeraltının Sırları.....	24
Arkeoloji Müzesi Tarihî Birikimi.....	26
Gotlar Sütunu Sessiz Tarih.....	28
Bazilika Sarnıcı (Yerebatan Sarayı) Su Ve Tilsim	30
Binbirdirek Azı Çok Gösteren Sarnıç.....	34
Çemberlitaş Tanrı, Krallar Ve Yıldırım	36
Beyazıt Kulesi Şehrin Üstündeki Göz.....	38
Kapalıçarşı Geniş Düşünmenin Büyüsü	40
Kıztaşı Sır Tutmaz Granit	44
Yenikapı Kazıları Kentin Derinlikleri	46
Yedikule Zaferden Zindana	50
Kariye Rönesans'ın Öncülü	54
Kara Ahmet Paşa Camisi Kusursuz Zarafet	56
Süleymaniye Külliyesi Mimarın Düşsel Evreni	58
Aya Maria Kilisesi Bizans'tan Moğolistan'a.....	62
Blahernai Ayazması, Maryem Ana'nın Tilsimi.....	64
Bulgar Sveti Stefan Kilisesi Demir Zamanlar	66
Ahi Çelebi Camii Rüyalara Mekân.....	68
İstanbul Fethiye Müzesi (Pammakaristos)	
Zamana Dayanmanın Tilsimi.....	70
Dolmabahçe Sarayı Eklektik Tarz	72
Yahya Efendi Türbesi İstanbul'un Koruyucusu.....	74
Maslak Kasırları Beton Dünyaya Direnen Doğa	76
Telli Baba Türbesi Üç Vakte Kadar.....	78
Boğaziçi Tilsimler Yaratan Coğrafya	80
Haydarpaşa Garı Ayırılmanın Ve Kavuşmanın Mekânı	84
Şemsi Paşa Camii Sinan'ın Andacı.....	86
Kız Kulesi Gecelerin Sultanı.....	88
Yuşâ Tepesi Ve Yoros Kalesi Boğaz'ın Koruyucusu	90
Burgazada Öykü Limanı	92
Büyükkada Rum Yetimhanesi Ahşap Saray	94
Aya Yorgi Manastırı Şans Yokuşu	96
Galata Mevlevihanesi Suskunluğun Sedası.....	98
Galata Kulesi Uçma İlhamı.....	100
Yarımburgaz Mağarası Tarihî Hırpalanmış Sayfası.....	102
İncegiz Kaya Yerleşimi Küçük Kapadokya.....	104
Çatıdaki Tapınaklar Göğe Yükselen Dua.....	106
Kuş Evleri Sevginin Küçük Sarayları	108
Tekfur Sarayı Büyülü Mekân	112

MİLİON TAŞI

DÜNYANIN BAŞLANGICI

İstanbul'un bugüne ulaşmış ilk adlarından biri olan Bizans ya da daha sonra kullanılan biçimiyle Byzantion adına kaynak sayılan Byzas için, tarihi kaynaklar, buraya gelerek koloni kuran Megaralı göçmenlerin "Thrak kökenli önderi" diyor.

Efsaneye göre Byzas, denizler tanrısı Poseidon'un oğludur ve kralın kızı Phidelia'yla evlenerek kentin hâkimi olur. Efsane, Sirkeci'yle Sultanahmet arasındaki bölgenin denizden gelenlerle dolaysız ilişkisinin de bir haritası. Bu çekirdeğin üzerinde şekillenen kent, Roma İmparatorluğu'nun ve bir bakıma dünyanın kültürel ve yönetsel merkezi olmuş.

Milion Taşı'nı "dünyanın başlangıç noktası" sayan Bizans'ın bunda ne denli haklı olduğunu o dönemdeki kentin kurgusunda görmek mümkün. Bu sadece İstanbul'un ilk yerleşimcileri arasında sayılan ve kentin ilk kurgusunda önemli payı olan paganların da en belirgin yerleşimlerini buraya kurdukları için değil. Bizans'ın kenti başkent edinmesinden sonra, dünyanın her yerine gidişlerin çıkış noktasının da bugünkü Sultanahmet, yani o günkü Bizans'ın yönetim merkezi olan bu meydan olmasından kaynaklanıyor.

Ayasofya'nın karşısındaki tarihi su yapısının yanındaki Milion Taşı'nın ilk tılsımı da etrafında kurgulanmış efsanelerden birinde yatmaktadır. Bu

nokta uzun yıllar, Okeanos'un kızlarından Tyche adına kurulmuş bir tapınağın parçası sayılmış... Tyche denizi temsil eden ama toprakla da kopmaz bağları olan bir tanrıçadır. Latinlerin Şans Tanrısı Fortuna'yla özdeşleşmiştir. Ancak, İstanbul, Anadolu ve Yunan mitolojisinin Tyche'si, bu coğrafyanın başta denizcileri olmak üzere şans kaynağı sayılmıştır. Bu nedenle Yunanlılar, "iyi şans" anlamında "Agathe Tyche" der.

Kentin başka kentlerle mesafesini ölçmek için yapılan Milion Taşı'nın neden dünyanın başlangıcı sayıldığına daha iyi anlamak için İstanbul'un o dönemki tarihsel kent planına bakmak gerek. Etrafı surlarla çevrilmiş İstanbul'un kent dışına açılan bütün yolları bir "Y" biçimindedir. Kent dünyaya bu iç içe geçmiş "Y"lerle açılır. Milion Taşı'nın bulunduğu Sultanahmet Meydanı bu "Y"lerin ilkinin taban noktasındadır.

Yeri gelmişken, yaygın bir yanlış düzeltmeliyiz; Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde şöyle yazar: "Atmeydanı'n-da Milionpar adlı yapma yüksek bir sü-tundur ki usta zırai ile boyu 150 arşındır." Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği sü-tun Atmeydanı'ndaki Örne Sütun'dur. Çok insan bunu sorgulamadan yaygınlaştırdığı için Örne Sütun, Milion Bar olarak bilinir. Milion Bar, Yerebatan Sarnıcı'na yakın olan sü-tundur ●

T. TARHAN

ÖRME DİKİLİTAŞ

İMPARATORLUĞUN ŞANI

Sultanahmet'teki Bu sütunun VII. Konstantinos Porfirogennetos tarafından yaptırıldığına ilişkin yaygın bir kabul vardır. Bu görüş, sütunun Hipodrom'da, "spina" olarak adlandırılan bir set üzerine İ.S. 944 yılında inşa edildiğini söylemektedir. Ancak, bir başka araştırmacı grubunun ikna edicilikten pek de uzak olmayan düşüncesi, Konstantinos'un bu eseri onarttığı yolundadır. Yapıldığı dönemde sütunun tepesinde tunç bir küre olduğu ve bu küreyle birlikte yüksekliğinin 32 metreyi bulduğu söylenir.

Konstantinos Sütunu ve Örme Sütun adlarıyla da bilinen dikilitaşın dünyanın harikalarından biri sayılan Rodos Heykeli'yle yarışmak amacıyla yapıldığı ve üzerinin bölgenin kralı I. Basileios'un gerçekleştirdiği muharebeleri tasvir eden tunç levhalarla kaplandığı ileri sürülmektedir.

Bugüne kalan haliyle, daha çok kesme taş işçiliğinin o dönemdeki örneklerinden biri olma özelliğini yansıtmaktadır ●

SÜLEYMAN DUMAN

THEODOSIUS DİKİLİTAŞI (MISIR DİKİLİTAŞI)

KARNAK'TAN GELEN ZAFER ÇELENĞİ

Mısırlılar yarattıkları olağanüstü genişlikteki meydanların insanlarda korkutucu bir boşluk duygusu uyandırmasını giderebilmek için meydanlara sütunlar dikmiştir. Kentin bu çekirdek bölgesi bir bakıma Mısır'ın tarihsel meydan geleneğini akla getiren sütunlar barındırıyor. Dikilitaş, İstanbul'da yapılmamış olmakla birlikte şimdi bu kentte bulunan en eski eserlerin başında sayılıyor. Yapıt, onu Sultanahmet Meydanı, yani o zamanki Hipodrom'a diktiren I. Theodosius'un adıyla da anılır.

III. Tutmosis bu sütunu Mezopotamya'da kazandığı bir zaferin anısına yaptırmış ve Aşağı Mısır'da Heliopolis'e diktirmiş. Sütunun, Luksor'daki Karnak Tapınağı'na dikilmiş olan ilk halinin bugün bizim gördüğümüzden üç kat daha uzun olduğu söylenir. Roma devleti kendini dünyanın hâkimi ilan edip İstanbul'u da başkent yapınca sütun hayli küçültülerek buraya taşınmış...

Pembe granitten yapılmış sütunun bütün kenarları, Firavun Tutmosis'in Amon Ra'ya sunduğu kurbanları gösteren sahnelerle süslüdür. Asırlar boyunca "tılsım" sayılan sütundaki hiyeroglif yazılar da bunu gösteriyor:

"Servet, şiddet ve maharete sahip, güneşteki altın renkleri dünyaya yayan

Tanrı Amon sayesinde bu vasıfları kazanan 18. sülaleden III. Tutmosis denizleri aşarak iki nehir arasındaki memleketleri zaptetti. Ve bu abideyi dikti."

Sütunun kendisi, Bizans'ın tarihinden çok eskidir...

İstanbul'da yapılan mermer kaide-nin üç kenarı onu yaptıran Theodosius'un yaşamından kesitlere ve yine onun için eğlence bakımından önemli olan at yarışlarına ilişkin sahnelere ayrılmış. Kaidenin batı yüzündeki kabartmada tahtında oturan Theodosius, yanında karısı ve çocukları olduğu halde elçileri kabul ediyor. Güney cephesinde, at yarışlarını izliyor. Doğu yüzünde yarışı kazananlara ödül veriyor. Kuzey yüzünde ise İmparator Arkadius imparatorluk locasında gösteriliyor ●

FOTOĞRAFLAR: K. YÜCEL

KENTİN EFSUNU

Sultanahmet Meydanı'ndaki iki diki-litaşın arasında bulunan ve temelleri bugün bir kuyu içinde olan sütun, hem "Burma" hem de "Yılanlı Sütun" adlarıyla biliniyor. Bu da Türkiye dışında yapılmış eserlerden biridir. Yunanlılar, Plataiai'de Perslere karşı kazandıkları zaferin anısına yaptırdıkları bu eseri Delphi'deki Apollon Tapınağı'na sunmuştur. Kimi kaynaklar, sütunun Apollon Tapınağı'na sunulan altın kazanın kaidesi olduğunu yazıyor. Söylentilere bakılırsa sütun, savaşı kaybeden Perslilerin tunçtan kalkanları eritilerek yapılmış.

Sütun, Roma İmparatoru I. Konstantinos tarafından 390 yılında getirilerek Hipodrom'a dikilmiştir. Birbirine dolanmış üç yılan figüründen oluşur. Üstünde var olduğu söylenen "altın kazan" hariç diğer bölümü Osmanlı dönemine dek bozulmadan korunmuş. Bir görüşe göre Osmanlı devrinde bir Yeniçeri ayaklanması sırasında sütundaki yılanların başları kırılmıştır. Ancak bundan başka, örneğin inanç çatışmalarından ötürü de saldırıya uğradığı düşünülüyor. Yapıtın kimi parçalarını görmek için İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni ziyaret etmek gerek. Yapılan arkeolojik araştırmalarda yapıtın kıvrımlarına Perslere karşı Yunan

cephesinde savaşan 31 Yunan kentinin adlarının yazıldığı saptanmış.

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde sütundan şöyle bahseder: "İstanbul'da 17. tılsım burma direktir. Bu direk üç

K. YÜCEL

başı ejderha suretindedir, başının bir yeniçeri, kılıç ile bir vuruşta kırmıştır. O tarihte kısmen tılsımı bozulmuş olup İstanbul içine yılan, çıyan ve akrep misali hayvanlar yayılmıştır.”

XVII. yüzyıl sonlarına kadar korunan fakat günümüze ulaşmayan yılan başlarını Hünername'deki minyatürler ile Alman ressam Bretchen'da ve Davis'in resimlerinde görüyoruz ●

HAYATIN MOZAİĞİ

Sultanahmet'teki Büyük Saray Mozaikleri Müzesi'ne girdiği anda insan döşemelerdeki mozaiklerden başka bir şey göremez oluyor.

İmparator Büyük Konstantinos, 325 yılında Byzantion'u (İstanbul) Roma İmparatorluğu'nun doğudaki başkenti ilan etti. Kentin bu unvana mimari şehir planlaması bakımından da yaraşır hale gelmesi için yıllarca süren çalışmalar sonucu kent batıya doğru genişletildi. Surlar güçlendirildi, kent gösterişli yapı ve meydanlarla süslendi.

Kente Konstantinopolis adı verilerek, 11 Mayıs 330 yılında resmi törenlerle açıldı. Roma'nın Hristiyanlığı meşru kabul edip serbest bırakması da bu tarihe denk gelir. Bir yandan Hristiyanlığın gerek duyduğu dini yapılar çoğalırken öte yandan imparatorun ikametgâhı ve yönetim merkezi olacak bir sarayın yapımı planlandı. Konstantinopolis'in katedrali olan Ayasofya, Büyük Saray yerinin belirlenmesinde de etkili oldu ve Bizans'ın ilk imparatorluk sarayı, Ayasofya'yla Hipodrom'un yakınına kuruldu.

Büyük Saray'ın kurulduğu bölgenin sahip olduğu eşi az bulunur deniz

T. TARHAN

FOTOGRAFLAR: S. DUMAN

manzarasıyla birlikte, deniz ulaşımı-na yakınlığı da bu kararda etkili olmuş olmalı.

Büyük Saray için seçilen bölge İstanbul'u alan Osmanlı yöneticilerinin de tercihiydi. Osmanlı'nın egemenliğine geçtiği zamanlarda pek çok mimari yapısı harap olan Bizans'ın Büyük Saray'ının durumu hakkında net bilgi olmadığından hâlâ gizemini koruyor. Ancak, sarayın tabanı mozaiklerle kaplı peristilinin (ortası açık, sütunlu avlu) kalıntıları 1930'daki arkeolojik kazılarla bulundu. Bu alanın üzerinde Sultanahmet Camisi'nin arastası bulunuyordu. Yerinde bir kararla, mozaiklerin bulunduğu alanda korunabilmesi için Arasta

Çarşısı'nın bir bölümü Mozaik Müzesi'ne dönüştürüldü.

Hristiyanlığın kabulünden sonra yapılan sarayların bezemesinde, inançla ilgili figürlerin yanı sıra imparatorun atalarına ilişkin yapıtlar, onların kahramanlıklarını gösteren savaş ya da av tasvirleri de tercih edilmiş. Ancak, saray peristilinin tabanındaki mozaikler bundan çok daha ötesini, doğrudan doğruya halkın gündelik yaşamını, mitolojik kahramanlara göndermeleri, cennet tasvirlerine benzer doğa manzaralarını içeriyor. Örneğin, kılıçlı, mızraklı, atlı ya da yaya avcılarının kaplan, aslan, pars, yaban domuzu, ceylan ve tavşan gibi hayvanları avlamaları;

kartalla yılan, yılanla geyik, fille aslanın birliktelikleri ve mücadeleleri; doğada gezinip beslenen ayı, maymun, dağ keçisi, sığır, at gibi hayvanlar; koyun ve kaz çobanları, balıkçılar, keçi sağan köylüler ve çocuklarını emziren kadınlar gibi cennetsi sahneler; tarlada çalışanlar, değirmenler, pınarlar; deveye binen, hayvanlarla ilgilenen ya da çember oyunu oynayan çocuklar; Belerophontes'in Kimera ile savaşı, Pan'ın omuzlarına oturmuş çocuk Dionysos gibi mitolojik tasvirler; vücutlarının yarısı kuş olan aslan ya da kaplan figürleri, kuş ve pars karışımı, zürafa kafalı yaratıkların tasvir edildiği sahneler gibi ●

YASAK LABİRENT

Harem'i oryantalistlerin gözünden anlamaya çalışmak pek çok bakımdan eğlendirici olabiliyor. Hemen her şeyin cinselliğe bağlandığı, kadın bedeninin ve cinselliğinin pornografiye varan görünüşleri üzerinde kâh aralanıp kâh kapanan giz perdeleri... Pierre Loti'nin çizdiğine benzeyen sayısız sahnenin birbirine karıştığı bir âlem... Nazım Hikmet'in Loti'yi azarlamasına neden olan "Gümüş tepsilerde raks eden sultan / Mihrace padişah ..." gibi sözcüklerle sıkça kullanıldığı bir yazın dünyası.

"Harem" sözcüğünün yanına gelen açıklayıcı sözcükler şunlardır: "Girilmesi yasak olan yer." Bir de şunlar ekleniyor: "Korunan, mukaddes ve muhterem yer."

Sır da tılsım da burada başlıyor. Peki, ama kim giremez? Padişah dahil, hiçbir erkek...

Topkapı Sarayı'nın Harem bölümünün hem mimari, hem de yaşayış düzenlenişi böyledir. Harem-i Hümayun, padişahın annesi, gözdeleleri, hasekileri, cariyeleri, kızları ve onlara hizmet etmek için köleleştirilmiş cariyelerle, hadım edilmiş siyahi harem ağaları dâhil, sarayın hümayununda, yani himayesinde olan cümle insanın, zaman geçirdiği mekânlara silsilesinden oluşuyordu.

Osmanlı saray yaşantısının tarihiyle ilgilenen herkes için en çok merak uyandıran, en gizemli kurum Harem

olageldi. Hakkında az bilgi olan her şey gibi Harem de insanların kafasında farklı farklı yorumlarla şekillendi. Bilgiden çok hayal konuşuyordu.

Bugün de Osmanlı Harem teşkilatının ilk yılları hakkında yeterli bilgi yok. İki Bizanslı prensesle evlenen Osmanlı'nın ikinci hükümdarı Orhan Gazi (1326-1362) döneminde devletin kurumsallaşmaya başlamasıyla Harem de kurum haline geldi.

Fatih Sultan Mehmet zamanında Harem devlet ve saray teşkilatını geliştirdi, bu gelişmeler de Harem-i Hümayun'u şekillendirdi.

Osmanlı sarayı Birun (dış), Enderun (iç) ve Harem olmak üzere üç bölümden oluşuyordu. Bu, Osmanlı'yı belirleyen bir örgütlenme biçimiydi. Cariyelerin çok önemli bir bölümü, savaşlarda esir alınan ya da satın alınarak saraya getirilen güzel ve zeki kızlardan oluşuyordu. Aslında bu oluşum, harem üzerine yazılmış pek çok hayali metni alacakaranlığa gömüyor. Çünkü devletin kendisinde, Osmanlı diplomasisinde, ilişkilerinde ne kadar hile, dolambaç, sabır, hırçınlık, cinayet, büyü, düşürme ve yüceltme varsa, Harem hem bunların büyük ölçüde kaynağı, hem yansımasıydı. Örneğin padişahla halvet olup oğlan çocuğu doğurmak yetmez; bu olsa olsa bir kadını "gözde" ya da "kadınefendi" yapabilirdi. Asıl mesele

S. ÇAKMAK

bir kadının doğurduğu çocuğu imparatorluk tahtına oturtmasıydı. Bir kadın, oğlu padişah olduğunda büyük bir törenle Harem'e gelir ve Valide Sultan unvanını alabilirdi. Padişah anneleri, Harem'in de, Osmanlı Hanedanı'nın da arkadaki yöneticisiydi. Kimi kaynaklar Harem'in önemini vurgulamak için şunu söyler: "Harem ağalarının başı olan kızlarağası, protokolde, sadrazam ve şeyhülislamdan sonra gelirdi."

İstanbul'un alınmasından sonra Osmanlı'nın ilk Harem'i Fatih'in Beyazıt'ta yaptırdığı ve kısa zamanda terk ettiği Büyük Saray, yani son adıyla Eski Saray oldu. Haremin Kanuni Süleyman zamanında toptan Topkapı Sarayı'na taşınmasına, öyle anlaşıyor ki, padişah değil Hürrem Sultan gibi Harem

mensubu kadınlar karar vermiş. Zira, Eski Saray, Topkapı'da gözden düşen kadınların sığınağı haline gelmişti.

Harem-i Hümayun'u tanımak için Topkapı Sarayı'nın Bâbüssemal'ından (sarayın ikinci kapısı) geçmek gerekiyor. Harem, Bâbüssemal ile Bâbüssaâde, yani sarayın üçüncü kapısının arasından kuzeybatıya doğru, Kubbealtı'nın, yani padişahın, yönetici kesimle toplandığı yer olan Divan-ı Hümayun'un arkasından Hırka-i Saadet Dairesi'nin ardına kadar uzanıyor. Darüssade ağaları ve diğer harem ağalarının görevli oldukları ve ikamet ettikleri "Dış Harem Bölümü" ile cariyelerin, kadınefendilerin, valide sultanın bulunduğu "İç Harem Bölümü" olacak şekilde yapılandırılmış.

İşte bütün mesele, buradaki o muazzam zor yolları aşıp anayola gelmekte. Çünkü bu, padişaha ulaşan yol. Harem'deki her kadının beklentisi bu olmuştur.

Bu yola "Altın Yol" deniyordu. Yolun "en güzel sonu" Padişah Dairesi'ydi.

Bu yolu geçemeyen kadınlar, cariyelerin yaşadığı bölümün kapısındaki yazıyı okuyarak teselli buluyordu: "Allah'ım bize de hayırlı kapılar aç." Bu da padişah tarafından çeyizleri verilip evlendirilmeyi beklemek anlamına gelirdi.

Harem'de sekiz ya da on kadinefendi bulunuyordu. Bunlar padişaha çocuk veren kadınlardı ve valide sultandan sonraki hiyerarşik grubu oluşturuyordu. Kendilerine ait dairelerinde; çocukları ve hizmetindeki cariyeleriyle yaşayan kadinefendiler arasında, veliaht şehzadenin annesi olan başhaseki

ve sonraki üç kadinefendi, Harem hiyerarşisinde önemli bir yere sahipti.

Topkapı Sarayı'nın Harem'i bir sistematığa göre yapılmamıştır. Her padişah devrinin değişen ihtiyacına göre eklemelerde bulunulmuştur. Ancak buradaki her bölüm sarayın bütün ihtişamını özetleyecek denli görkemlidir. Duvarlardaki 17. yüzyıl Osmanlı çinilerinin en seçkin örnekleriyle yapılmış süslemeleri, 19. yüzyıl başında, Batı etkili panoramik manzara resimleri tamamlıyor. Osmanlı hanedanı fertlerinin karşı karşıya gelebildikleri tek yer olan "Valide Taşlığı" lebiderya Haliç manzarasına açılıyor. Burada diğer bölümlerden ayırt edici bir dekora sahip olan "Yemiş Odası" dönemin ahşap kullanımı ve süslemesi bakımından çarpıcı.

Saltanat Kapısı'ndan girdikten sonra, Çeşmeli Sofa'dan başlayarak bütün

bu bölümler sarayda çıkan çok büyük bir yangından sonra yeniden yapılmıştır ve Mimar Sinan'ın eseridir.

Sinan'ın 1574'te yaptığı bu bölümler Topkapı Sarayı'nın dış görünümünü dünyaya tanıtmak bakımından önemlidir. Üzerlerini örten kubbeleri, her kubbenin üzerindeki bacalarıyla sarayın Marmara'dan görülen silüetini oluşturur.

Haliç'i bir de Topkapı Sarayı'nın Harem Dairesi'nden izlemek gerek. Pek çok insana "sanki o ana kadar Haliç'i hiç görmemişim" dedirtir.

Topkapı Sarayı, dünyada günümüze gelebilmiş sarayların en eskilerinden ve kapladığı 700 bin metre karelik alanla, değişik dönemlerde eklenen yapılarıyla en genişlerinden biridir.

Halka açık koleksiyonunun en değerli parçaları arasında sayılan ve

Yavuz Sultan Selim döneminde Kahire'den getirtilen Hazreti Muhammed'in hırkası, dişi, ayak izi ve kılıcı; dünyaca ünlü Kaşıkçı Elması; Topkapı Hançeri ilk akla gelenler. Ancak, sarayın barındırdığı ve görülmeye değer eserlerin yalnızca adları binlerce sayfa tutabiliyor. Şu kadarı söylenebilir: Sarayda Osmanlı İmparatorluğu'nun 400 yıla yakın birikimi sergilenmekte.

İstanbul'un kurulduğu akropol tepesindeki konumu, Topkapı Sarayı'nı yeryüzünün güzide yapılarından biri kılıyor. Bir tarafta Haliç ve Boğaziçi'ni, bir tarafta Marmara Denizi'ni gören balkonları, Topkapı Sarayı'nı başlı başına bir cihannüma, yani dünyanın seyredildiği yer haline getirmiş. Denir ki dünyada yaşayan herkes Topkapı Sarayı'nın bir balkonundan bir kahve içimi bakmalı bu dünyaya ●

AYASOFYA

KENDİ OLMANIN TILSIMI

FOTOĞRAFLAR: S. ÇAKMAK

Hükümdarların yaptırdığı her dinsel yapı, onu yaptıranın “Tanrının gücünü bu dünyada ben temsil ediyorum” demesinin bir simgesi olarak da okunabilir. Bu, pek çok yorumcuya bir bakıma dünyadaki hükümdarların birbiriyle rekabetini de düşündürmüştü.

Nasıl bakarsak bakalım, görkemli dini yapılar, tarih boyunca onları yaptıran hükümdarların ve onların siyasi coğrafyalarının gücünün de temsilcisi olarak yaşamın içine karışmış.

Ayasofya’nın görkeminde de bu rekabete açık hüküm, güç ve niyet bulunuyor. Roma İmparatoru Justinianus

siyasi bütünlüğünü yitirmekte olan imparatorluğunu yeniden toplamaya karar verdiğinde, Doğu’daki başkenti İstanbul’da, o güne kadar dünyada yapılmamış görkemde bir tapınağın yapılmasına da karar vermiş.

Ayasofya’nın açılış töreni, Roma’nın kendini dünyaya bir kez daha duyurmasının da vesilesine dönüşmüş. Açılış törenindeki konuşan İmparator Justinianus’un bilinçaltını bastıramayıp Hazreti Süleyman’a hitaben “seni geçtim Süleyman” diye bağırması, egemenlik çatışmalarıyla, mimari arasındaki ilişkinin yansıması olarak da

değerlendiriliyor.

Ancak sanatın bütün bu hesapları aşan başka bir gücü, başka "büyüleri" vardır. Ayasofya da yapıldığı tarihten başlayarak hem onu yaptıran hükümdardan söz ettirirken kendisi öne çıkmış, hem de onu bir kenara bıraktıracak denli unutturmuş. Bir anlamda, kendi "imparatorluğunu" ilan etmiş denebilir. Üstelik üstünden geçen onca siyasi didişmeye karşın, bu tılsımlı etkisini bugüne kadar taşımayı başarmış büyük bir yapıttır.

Şimdiki Ayasofya'nın yerinde daha önce iki kilisenin yapılıp yok olduğu hem yazılı tarihten biliniyor, hem de şimdi Ayasofya'nın bahçesindeki kalıntılar bunu söylüyor. Ayasofya'nın içindeki mozaikleri, freskleri, ikonagrafinin başka ayrıntılarını anlatmak için yazılmış ciltlerce kitabın bile yetmediği

düşünülürse, burada ayrıntılardan söz edilmemesi anlaşılabilir. Öte yandan Ayasofya, bir kez gezilmekle bütünüyle anlaşılacak bir yapı değil. Bu tapındaki her öge, burada olma nedenleri, efsaneleri, dokuları, sanatsal tarzları incelendiğinde insanda başka başka zihinsel zenginlikler geliştirecek, değişik yolculuklara çıkaracak güçtedirler. En azından bu yapıyla ilgili bazı temel kaynakları okumuş olarak burayı gezmeye başlamak, anlamak bakımından kaçınılmaz görünüyor.

İS 532-537 yılları arasında inşa ettirilmiş bu yapının planları ve mimarisi, aynı zamanda bu coğrafyadaki eski matematikçileri ve matematik seviyesini de tanımayı sağlıyor. Tralleisli (Aydın) mimar ve matematikçi Anthemius ve Miletoslu geometri bilgini İsidorus kilisenin baş mimarlarıdır. Bina yapıldıktan bir süre

sonra meydana gelen bir depremde hasar görürnce, bu kez işe İsidorus'un yeğeni genç İsidorus katılıyor. Onun hesap gücüyle kubbe kasnağı yükseltiliyor ve binaya binen ağırlık azaltılıyor.

Ayasofya, İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinden sonra camiye dönüştürüldü. Çok tartışılan bu durumu, her şeyden önce yapının karakteristiğini koruyan bir hat izlediği için olumlu bulmak kaçınılmaz oluyor. Osmanlı'nın, Roma'dan Bizans'a ve onlardan kendi egemenliğine geçen bu yapıya olağan bütün siyasi ve ideolojik kaygıları aşan bir itibar gösterdiği, bu yapı ekseninde çarpışan fikirlerin bile ortak noktası oluyor. Osmanlı devrinde, Ayasofya'da Hristiyan inancının öykülerine ait simgeler, badana veya sıvayla örtülmüş. Öte yandan I. Mahmut'un burada oluşturduğu kütüphane, Osmanlı tarihinin de ilk önemli kütüphanesidir. Ayasofya'daki Osmanlı türbeleri, bu binaya verilen kıymetin de ölçütlerinden biri olarak değerlendiriliyor.

Ayasofya'daki mozaiklerin, fresklerin tümü, ikonoklastların vandalca saldırılarından sonra yeniden yapılmış. Bu nedenle de İS 5.-6. yüzyıllarda yapılmış süslemelerin yerinde, şimdi çoğu 10. yüzyılda yapılmış mozaikleri ve freskleri görüyoruz.

Ayasofya'nın üst katındaki "gynaeceum" (kadınlar bölümü) hem mozaik ve süsleme bakımından en zengin bölümlerden biridir, hem de o yükseklikten yapının diğer bölümlerini izlemek baş döndürücüdür.

İstanbul'da Roma ve Bizans tarihi boyunca, Ayasofya'yı aşan ya da ona bütünle yaklaşabilen bir mimari eser yapılmamış. Toplam 7 bin 500 metrekare üzerine kurulan Ayasofya'nın uzunluğu yüz metreyi geçiyor. Yerden yüksekliği 55 metre 60 santimdir.

Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde, Ayasofya'nın güney tarafında bulunan ve üzerinde dört farklı melek resim bulunan yapının gizemine de yer vermiş:

"Bila teşbih (rivayet) yılda bir direğin üstünde bulunan Cebail doğuya doğru kanat çırpıp bağırınca o tarafta bolluk, İsrail resmi kanat çırpınca batıda kıtlık, Mikail melek aynısını yapınca kuzeyde bir kahraman çıkarmış, Azrail melek aynısını yapınca da dünya çapında veba salgını çıkar birçok kayıplar verilirmiş." Çelebi, Ayasofya'ya pek çok bakımdan yer vermiş. Buradaki mozaikleri de anlatmış olması, buradaki mozaiklerin, bina cami olduktan sonra da hayli zaman kapatılmadığı biçiminde yorumlanıyor.

Ayasofya'nın sütunları Efes Artemis Tapınağı'ndan, Heliopolis'teki Güneş Tapınağı'ndan, Balbek'ten ve dünyanın değişik coğrafyalarından toplanarak buraya getirilmiş. Duvarlarda kullanılan değişik renkten ve farklı yataklardan getirilmiş mermerlerle bu sütunlar, insanı afallatan bir görünüme bürünmüş. Yaklaşık altı yüz yıl önce camiye çevrilirken binanın dört yanına minareler eklenmiş; 1935'ten beri müze olarak işlev gören Ayasofya, İstanbul'da bir yeryüzü temsilcisi olmuş ●

YERALTININ SIRLARI

*"Geçmedikçe yeraltı karanlıklarından
En çok ne var bilinmez yerin üstünde"*

Behçet Necatigil

İstanbul'un sayfalarını çeviren ve İstanbul edebiyatına sayfa eklemeyi murat eden kimi yazarların, kentin yeraltına ilgi göstermesi boşuna değil. Günümüzde de birer "şehir efsanesi" olarak değerlendirilen, "İstanbul'un altı birbirine bağlı dehlizlerle kaplıymış; hatta bu dehlizlere Yerebatan Sarayı'nın gizli bir yerinden de giriliyormuş ve tünel, denizin dibinden devam edip Üsküdar'ı, Kadıköy'ü dolaşarak Kınalıada'ya kadar gidiyormuş" türü anlatımların büsbütün "boş laf" olduğunu düşünenlerin yanıldıklarını gösteren keşiflere seyrek de olsa yenileri ekleniyor.

Yakın bir zamanda, İstanbul'un tarihinde hem mimari olarak, hem de taşındıkları kültür katmanlarıyla önemli bir yere sahip iki yapının, Ayasofya ve Topkapı Sarayı'nın altında yapılan keşif bunlardan biri oldu. Ekipte yer alan ve pek çok mağaracılık keşfine ve etkinliğine katılmış olan Ali Yamaç, bu yeraltı çalışmasının bazı bölümlerini şöyle anlatıyor: "Ayasofya'nın altında, daha önce hiçbir araştırmada bahsedilmemiş yepyeni bir tünel bulmuştuk; 50x50 santimetre genişlikteki tünel, yapının kuzey duvarının dibinden başlayıp Sultanahmet Meydanı'na doğru

devam ediyordu. Daha da etkileyici olan, bu tünelin alt kotunda başka bir tünel daha olmasıydı. Sahneyi hayal etmeye çalışın: Yaklaşık 1500 yıl boyunca iki buçuk metre üstünden binlerce insanın geçtiği bir yerde ilk defa sizin tarafınızdan keşfedilen daracık bir tünelde sürünerek ilerlemeye ve bir yandan da ölçüm almaya çalışıyorsunuz. Bir anda önünüze çıkıveren bir boşluk sayesinde aşağıda bambaşka bir tünel daha olduğunu görüyorsunuz..."

Ekipten Dr. Çiğdem Özkan Aygün, bu keşif serüveninin bir kesitini şöyle anlatıyor: "Altı günde toplam 1 kilometrelik su yolu ve dehliz ortaya çıkarttık. Bunun 340 metresi bilimsel yayınlarda yer almıyordu. Dehliz diyorum, çünkü bunlardan bazıları, içinden geçen toprak künklerle su taşımaya yarsa da insanın rahatlıkla yürüyebileceği yükseklikteydi. Araştırma, gerek Ayasofya'da gerekse Topkapı Sarayı'nda herhangi bir kazı yapmadan yeraltında kalmış Osmanlı, Bizans ve belki de daha eskiye giden bazı yapıları ortaya çıkarma şansı yaratıyordu. Çünkü bu kanallar geçtikleri yerlerde daha önce yapılmış ve yeraltında kalmış olan bazı yapılarla kesişiyordu."

Bu projenin danışmanlığını üstlenen İTÜ Mimarlık Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Filiz Özer, saptanan dehlizlere ve yeraltı odalarına ilişkin

ALİ İTHER KESKİN

şu bilgileri veriyor: “Dehlizlerin Roma döneminde yapıldığı ve Osmanlı döneminde kullanıldığına dair önemli izlere rastladık. Bu duvarlara o tarihten bugüne el değmemiş. Bu bize farklı dönemlerin inşaat tekniklerini belirlemek açısından çok önemi ipuçları verecek.”

Bu çalışmada Ayasofya'nın altında bilinmeyen üç oda ortaya çıkarıldı ve planları çizildi. Bunlardan biri Ayasofya'nın güneyinde olduğu bilinen eski patrikhaneye ait olabilirdi. Bir diğer önemli yapı ise “yeraltı” anlamına gelen “hypogeum”du. Burası Ayasofya'nın bugünkü kuzey bahçesinin altındadır.

Bu yapı içindeki nişlerde 12 tane klinene (mezar yatağı) buranın bir dönem toplu bir mezar olarak kullanıldığını gösteriyor.

Proje ekibinin saptadığı ve yeraltından farklı kollara ayrılan dehlizlerin nerelere kadar uzandığı, buralarda zaman içinde oluşmuş göçük ve çökmeler nedeniyle şimdilik bilinemez kaldı. Ancak Topkapı Sarayı'nın altında ortaya çıkan yeraltı yollarından birinin Harem Dairesi'yle bağlantısı, İstanbul'un altının da üstü kadar öykü barındırıyor olabileceğine ilişkin kurgunun boş olmadığını düşündürüyor ●

TARİHİN BİRİKİMİ

FOTOĞRAFLAR: T. BURULTAI

İstanbul Arkeoloji Müzesi gibi, dünyanın seçkin ve kapsamı bu boyutlarda geniş olan hiçbir müzesi içinde barındırdığı bütün eserleri bir tek yazıda veya kitapta anlatamaz. Gülhane'de bulunan İstanbul Arkeoloji Müzesi değişik bölümlerinde yaklaşık bir milyon eser barındırıyor.

Müzenin oluşmasında en büyük ve belirleyici emek, hem ressam hem de müzeci olan Osman Hamdi Bey'indir. Bahçesinden içeri adım attığınızda sahip olduğu doğal yapısıyla da içinde barındırdıklarıyla da insanı hem sarıp sarmalamakta, hem de yeryüzünün pek çok coğrafyasının yaşanmışlıkları içinde gezdirmektedir. Yapının mimarı Alexandre Vallaury'dir.

1881 yılında kurulan İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Akdeniz Havzası, Balkanlar, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya'ya ait bir milyon arkeolojik parça bulunuyor. Asıl sarayını burada yaptırmak isteyen Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı ilk köşklardan biri olan Çinili Köşk'ün içi Selçuklu etkilerini taşıyan güzide çinilerle süslüdür. Köşk bu karakterine uygun olarak, Arkeoloji Müzesi'nin bünyesinde Çinili Köşk Müzesi adıyla bir seramik ve çini müzesine dönüştürüldü. Burada Selçuklu ve Osmanlı devirlerinden kalma İznik işi çinilerin ve seramiklerin örnekleri sergileniyor. Eski Şark Eserleri Müzesi de bu bahçededir ve onun da içinde büyüleyici eserler bulunuyor ●

SESSİZ TARİH

Topkapı Sarayı'nın etrafında, Bizans'tan başlayan sütun dikme geleneğini sürdüren padişahların sütunları da var. Lahanacı Ocağı'nda yetişen III. Selim, Lahana Sütunu'nu (1791), Bamyacılar Ocağı'ndan yetişen II. Mahmut bu ocağa vefasını göstermek için Bamy Sütunu'nu (1811) diktirmiş. Bunlardan biraz aşağıda, Gülhane Parkı'nda bulunan Gotlar Sütunu bu geleneğin İstanbul'da yaşayan en eski örneğidir. Kesin takvim tarihinin tartışmalı olmasına karşın IV. yüzyıldan kaldığı düşünülüyor. İstanbul'daki sütunlar arasında neredeyse hiç değişikliğe uğramadan bugüne ulaşmıştır. Kabaca bir hesapla bin yedi yüz yıldır burada, etrafını kuşatıp boyunu kat be kat aşmış ağaçların arasında duruyor.

Mavi damarlı mermerden tek parça olarak yapılmış ve yüksekliği 15 metreyi aşan bu sütunun yazıtı, Gotlara karşı kazanılmış bir savaşın anısına dikildiğini söylüyor. Tek süsü, Korint üslubundaki başlığıdır, bunun üzerinde de bir kartal kabartması vardır.

Sütundaki yazıt bizi yeniden İstanbul'un mitolojik dönemine götürüyor. Latince yazıtta "Fortunae reduci ob devictus Gothos" yazısındaki Fortunae, yani Fortuna, Anadolu'nun ve Yunan mitolojisinin şans ve bereket tanrıçası Tike'nin, Roma mitolojisindeki adıdır.

İstanbul'un büyüğü de burada olsa gerek... Onca yıkımın, talanın içinde Gotlar Sütunu, İstanbul'un bir kent olarak kuruluşunun mitolojide de, yazılı tarihte de ilk mekânı olan yerde, olanca sessizliğiyle duruyor ●

S. DUMAN

SU VE TILSIM

Yerebatan Sarayı'nın üzerinde bir saray mı vardı yoksa İstanbul'un en eski üniversitelerinden biri mi? İnciyan, "sarnıcın bir sarayın altına yapıldığı"nı yazıyor ve ekliyor; "Justinianus sarnıcın üzerine bir heykel diktirmişti. Hazreti Süleyman'ın çenesi eline dayanmış vaziyette, kendi eserinden çok daha güzel olan Ayasofya'yı hayretle temaşa ettiğini tasvir ediyordu. Daha sonra İmparator Basil bu heykeli kaldırmıştır." John Freely, yapıya Bazilika Sarnıcı denmesinin nedenini "Stoa [üstü örtülü, önü sütunlu galeri] bazilikasının altında yer almasıdır" diye açıklıyor ve sürdürüyor; "Stoa bazilikası kentin birinci tepesindeki ikinci büyük meydandır. 532 yılındaki Nika isyanından sonra yapılmıştır. Konstantinos olasılıkla sarnıcı genişletmiştir."

Bazilika Sarnıcı, Ayasofya'nın karşısındadır. Sarnıcı, Bizans İmparatoru I. Justinianus (527-565) yaptırmış. Bu kapsamda bir sarnıcın buraya yapılması, pek çok araştırmacının söylediği gibi salt o dönemde kentin yönetim merkezinin burada olmasından değil. Kuraklık gibi doğal felaketlerin yanı sıra surların dışında kalan su kanallarının işgallerle, kuşatmalarla işlevsiz

T. TARHAN

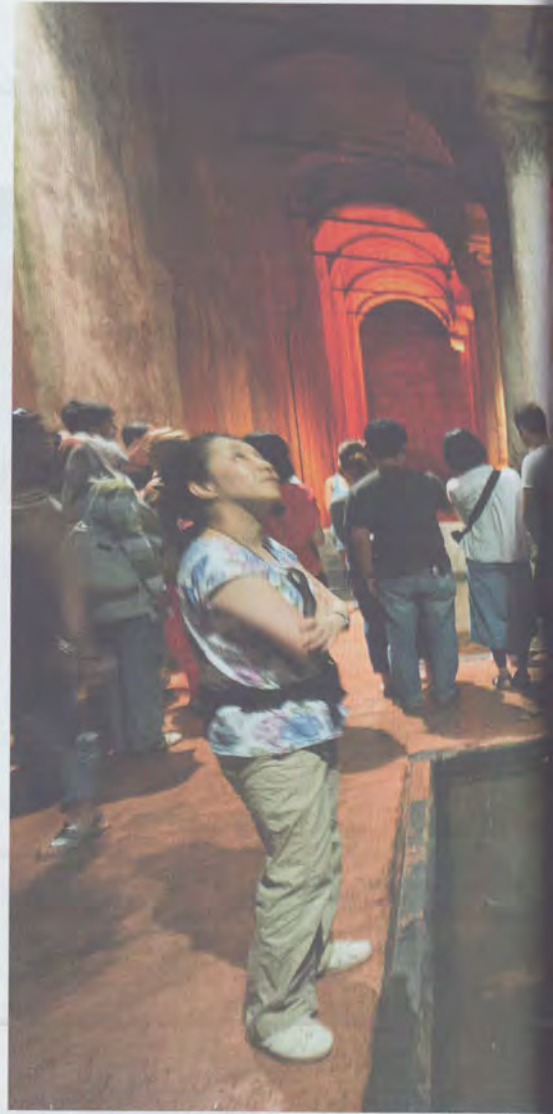

kalması durumunda da bir çözüm olarak görülmesindendir. Ancak dönemin mimarları su sorununu çözmenin de en estetik, en sağlam ve uzun zaman dayanabilecek yolu olarak böyle yapılar inşa ettiler. Dahası da var. Celal Esad Arseven'in kaleminden okuyalım: "Bizanslılar, sarnıçlara neredeyse ibadethaneler kadar önem verirdi. Sarnıçların içinde bugün gördüğümüz müzeyyen ve mükellef sütun başlıkları bu ihtimamın derecesini gösterir."

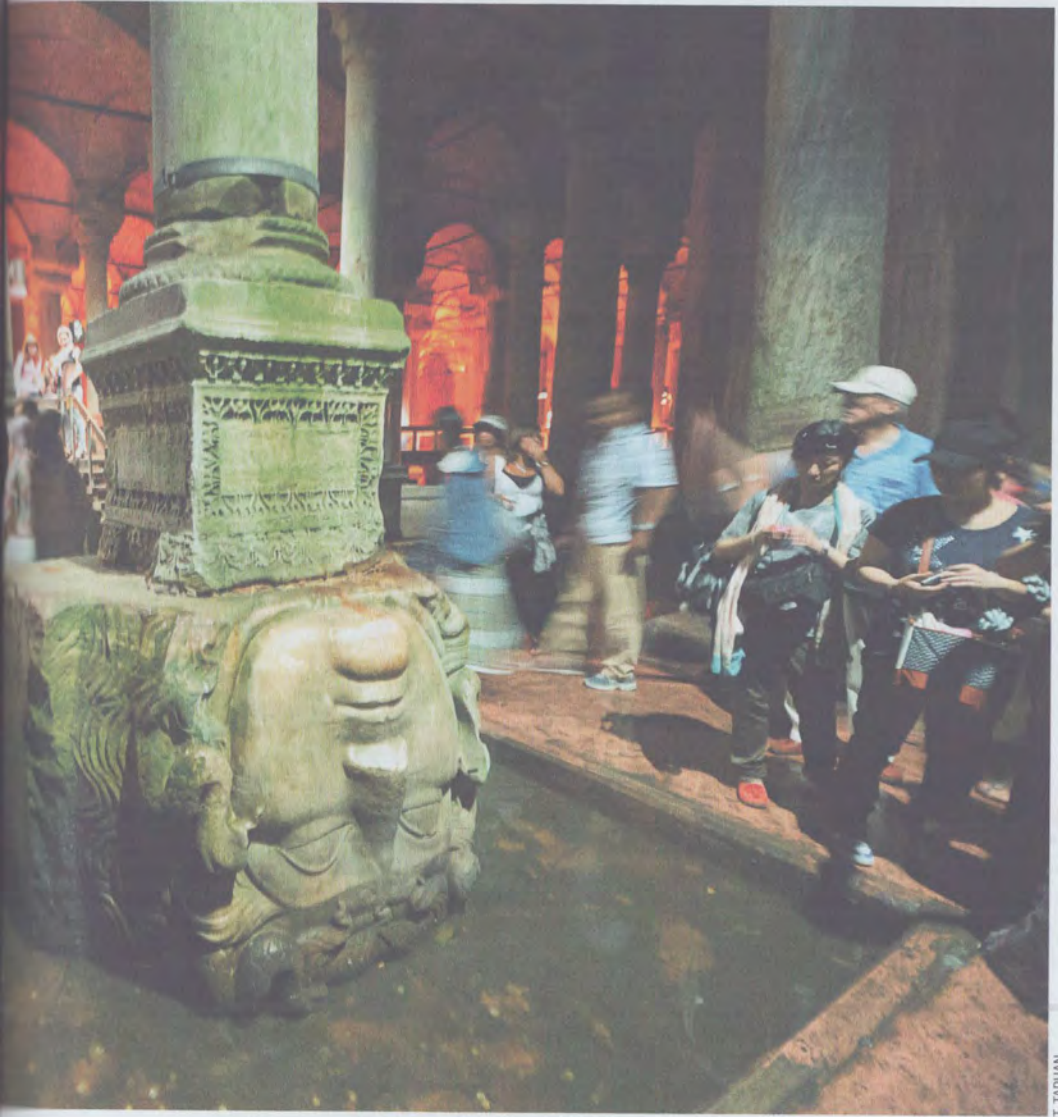
Yerebatan Sarayı'nın sütunlarının kimi korint başlıklı, kimi dor tarzındadır. Tuğladan örülmüş hayli kalın duvarları ve tuğla döşeli zemini Horasan harcından kalın bir tabakayla sıvanarak su geçirmez hale getirilmiş. Günümüzde çok insanın turistik ve romantik duygularla baktığı, kimilerinin de "Koca binaya iki avuç su dökmüşler, avuçla para alıyorlar" dediği yapı, zamanında durgun bir deryadır, çünkü yaklaşık 100 bin ton su depolama kapasitesine sahiptir.

Sarnıcın eski adlarından birinin "Suyabatan Sarayı", diğer adının da "Baziliki Kinoterna" olduğunu söyleyen İnciciyan 18. yüzyılı anlatırken şöyle yazmış: "Bu sarnıcın üstündeki evler suyunu, evlerin zemin katlarındaki deliklerden sarkıtılan kovalarla karşılardı. Bilhassa kış aylarında deniz gibi dolan sarnıçta balık da bulunurdu." Yapım planı nedeniyle sarnıca, Latince kökenli dillerde de "Citerne Basiliq" denmiştir.

"Dünyada bütün kentler ölüme mahkûmdur. Fakat İstanbul, insan var

oldukça yaşayacaktır," diyor Petrus Gyllius. İnciciyan'ın, "18. Yüzyılda İstanbul" adlı eserine not düşen H. D. Andreasyan'dan öğreniyoruz ki, sarnıcı Batı dünyasına ilk tanıtan kişi, Pierre Gilles adıyla da bilinen bu kâşif oluyor. "İçinde sandallarla dolaşmış Gyllius'a göre sarnıç 336 ayak uzunluğunda, 182 ayak

T. TABHAN

genişliğindedir. [Bugünün ölçüleriyle 140x70 metre.] Üzerine, birbirinden 12 ayak mesafede bulunan 336 mermer sütuna oturtulmuş kemerli bir çatı yapılmıştır.”

Yerebatan'ın tılsımını zirveye çıkaran devasa sütunların bir kısmı, Bizans'ın pek çok mimari eserinde

görüldüğü üzere kendisinden önceki başka yapılardan getirilmiş. Yüksekliği yapıya kısa gelen sütunlara ek yapılmış. Sarnıçta en çok ilgi çeken öğelerden biri olan Medusa başları da bu eklerden biridir. Medusa başlarının daha önce hangi yapının süsü olduğu bilinmiyor ●

BİNBİRDİREK

AZI ÇOK GÖSTEREN SARNIÇ

Sarnıçlara emek veren mimarlar, ustalar bir gün bu yapılardan suların çekileceğini ve insanların buralara bambaşka nedenlerle gelebileceklerini düşünmüş müdür bilinmez. Ancak bugün ziyaret edilebilen, içinde kültürel etkinlikler yapılan su yapılarından biri Philoxenus, ya da diğer adıyla Binbirdirek Sarnıcı'dır. Sarnıç sadeliğiyle insanın hayal gücünü besliyor. 224 sütunun üzerindeki bozulmuş haç şekillerini ve ustaların adları olduğu düşünülen harfleri saymazsak, Büyük Konstantinos devrinden kalma yapı neredeyse süssüzdür.

Binbirdirek, İstanbul'da günümüze gelebilmiş ikinci büyük kapalı sarnıçtır. Harikuladeliğini bugün de koruyan Sultanahmet Camisi'yle Çemberlitaş arasında uzanan Divanyolu'nun üzerindeki yapının, İmparator Konstantinos'la kente gelen senatör Philoxenus'un sarayının sarnıcı olduğu düşünüyor ve yapının eski adının kaynağı da böyle açıklanıyor.

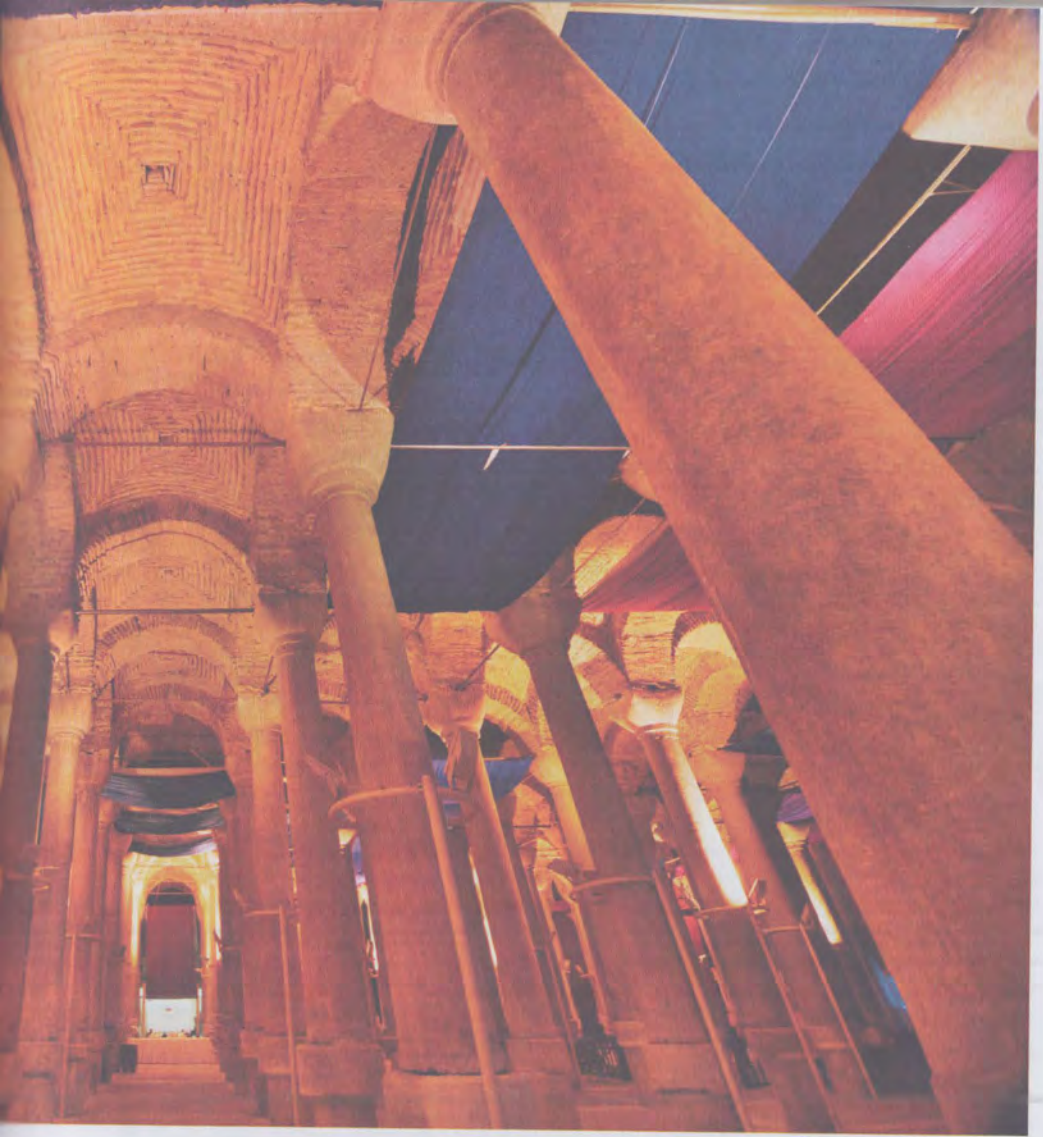
Binbirdirek'in üst üste bindirilmiş iki kattan oluşan ve 12 metre yüksekliğindeki mermer sütunları için yayılmış söylencelerden biri, bu yapının insanda

T. TAPKAN

yarattığı tılsımı kat be kat artırıyor: "Bu sütunlar aslında on sekiz metre yüksekliğinde üç katmanlıdır. Sütunların altı metrelik kesiti sarnıçta biriken çamura gömülmüştür."

16. yüzyılda suyu kuruduktan hayli zaman sonra bir ipek iplik (ibrişim) atölyesine dönüştürülen ve 20. yüzyıla kadar böyle kullanılan sarnıç 54x56x40 metre ölçülerindedir. 14-16 sırayla

dizilmiş sütunlarının arası 12 metredir. İnciciyan ikinci bir rivayeti hem naklediyor, hem düzeltiyor: "Sütun sayısı gömülü kısımla beraber 1001 farz edilerek, 'Binbirdirek' adı verilmişse de bu rakam doğru değildir. Ve ancak sütun çokluğunu ifade maksadıyla verilmiştir."

Ancak söylene durmuyor. İnciciyan söylesin: "Sütun başlarındaki N, K harfleri büyük Konstantinos'un

gördüğü hayali temsil eder. Nika, yani 'Muzaffer ol' kelimesine delalet eder." Kimi kaynaklar yapının adının o zamanlar yakınında bulunan hastanede ki hastalara su verildiği için Philoxenus yani 'yabancı seven' olduğunu belirtir.

Binbirdirek yakın bir tarihte temizlenerek, bir galeri ile Divanyolu'na bağlandı. Bugün hem ziyarete, hem de çeşitli kültürel etkinliklere açık ●

TANRI, KRALLAR VE YILDIRIM

Şimdi gövdesini saran demir çemberlerden ötürü adına “Çemberlitaş” denen bu dikilitaşın bulunduğu yer, kentlerini ve semtlerini kurarken meydanı vazgeçilmez kıstaslarından biri sayan Roma İmparatorluğu’nun meydanlarından biridir. Sütunun yanında, klasik mimari üsluba daha yakın bir tarzda yapılmış Atik Ali Paşa Camisi de kente egemen olan Osmanlı’nın kent anlayışının bir parçası sayılabilir. Meydan esasına göre oluşan Roma yerleşimlerine karşı, cami esasına dayanarak gelişen Osmanlı kent düşüncesi...

Roma’daki Apollon Tapınağı’na ait bu sütun, 330 yılında Roma İmparatoru I. Konstantinos tarafından, getirilerek bugünkü yerine dikilmiştir. Bu nedenle ilk adı “Apollon Heykeli”dir. Roma’dan getirilen sütun bugün gördüğümüz Çemberlitaş’ın ilk halidir.

Buraya dikildiği zaman, sütunun tepesinde bir Apollon heykeli olduğu yaygın bir görüştür. I. Konstantinos, Apollon heykelini indirip kendi heykelini koydurtmuştur. Kırk metre yükseklikteki bu sütundan kente bakan bir kral heykeli, Konstantinos’u izleyen Julianus’u da cezabetmiş olmalı ki, o da önceki imparatorun heykelini indirtip kendininkini koydurmuş. Onu izleyen I. Theodosius da bunu yinelemiş. I. Aleksios Comnenus, onarttığı sütunun tepedeki kornit başlığına kendi

heykelini koymak yerine, başlığın yaldızlı bir haçla süslenmesini sağlamış. Osmanlılar bu haçı indirmiş ama sütunu korumuş. Porfir bloklar 1632’de çıkan büyük yangından etkilenip çatlayınca, Osmanlı padişahı II. Mustafa zamanında (1700) sütun onarılmış ve bugün gördüğümüz çemberlerle sağlamlaştırılmış.

Evliya Çelebi’nin Seyahatnâme’sinde sütunun tılsımı, zeytin gibi barışa ve doygunluğa ilişkin güzel bir cümleye yaslanıyor: “Konstantin’in Tavukpazarı’ndaki bin parça sütundur ki kırmızı renkli zımpara taşından yapılmış yuvarlak bir direktir ki boyu 100 arşındır. Bu da Peygamber Efendimizin doğduğu pazartesi gecesi depreminden zarar görmüştür. Ustalar eski İstanbul demi-riyle adam uyluğu kalınlıkta demir kemerler ile bu tılsımlı direği kırk adet yerinden sarmışlardır. Hâlâ ayakta ve sabit durur. Daha sonra Konstantin bu yüksek sütun üzere bir sığircık kuşu timsâli tılsım edip yılda bir kere o kuş kanat karkıp sayha vurduktaki bütün kuşlar gaga ve tırnakları ile üçer tane zeytin getirdikleri yukarı yazılmıştır.”

Çemberlitaş’ın ikinci söylencesi, “Temelinde, Hz. İsa’nın gerildiği çar- mıhtan parçaların saklandığıdır.” Bu söylence değişik zamanlarda bazı “aklı evvellerin” sütunun altını kazma girişimlerine de neden olmuş ●

TURGUT TARHAN

ŞEHRİN ÜSTÜNDEKİ GÖZ

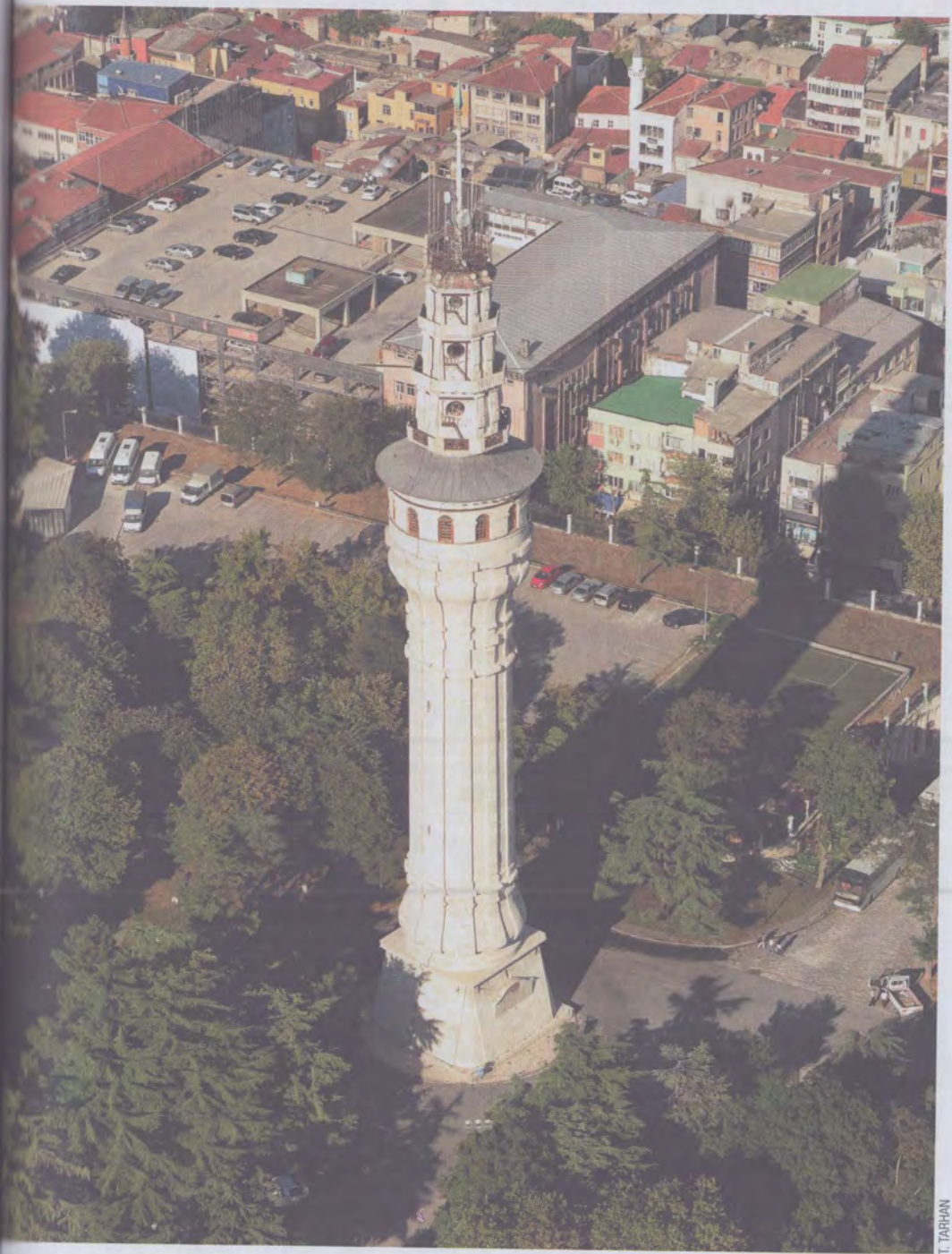
İstanbul tarihindeki en büyük felaketlerin başında yangınlar gelir. Bazen yüzlerce, bazen binlerce evi yok eden yangınlar, beraberinde bir kültür de doğurmuştur diyebiliriz. Örneğin dönemin Yeniçeri Ocakları, aynı zamanda yangınlara müdahale etmekle de yükümlüdür ve ana mekânları bugün gördüğümüz Beyazıt Kulesi'nin civarındaki semtlerdir. Öte yandan kentin değişik semtlerinden seçilen kabayı delikanlıların oluşturduğu ve "tulumbacı" adı verilen ekipler de kent kültüründe bir yere sahip olmuş. Tulumbacıların kabadayı taifesinin bir kesiminden seçilmesi, bu felaketin olduğu semtlere koşarak gidebilecek ve orada taşıma suyuyla bu felakete karşı mücadele edebilecek güçlü kuvvetli insanlara olan gereksinmeden ötürüydü. Yangın felaketi o kadar can yakıcıdır ki Şeyh Galib'in "Giydikleri aflat-ı temmuz / İhtikleri şule-i cihan" (Giydikleri temmuz güneşi / İhtikleri cihan ateşi) dizeleri o dönemin yangınlarıyla ilişkili olarak okunur.

Beyazıt Kulesi, bu yangınlara karşı alınan önlemlerin bir parçasıdır ve

yangın gözetleme kulesi olarak yapılmıştır. İlk yapılan ahşap kulenin, yangınları söndürmekle de yükümlü Yeniçerilerin bir ayaklanması sırasında yakıldığı, kulenin tarihine ilişkin yazan pek çok yazarın ortak kabulüdür. Bugünkü kâğır kule II. Mahmut döneminde, Krikor Balyan'a 1828 yılında yaptırılmış.

İstanbul Üniversitesi'nin bahçesindeki 85 metre yüksekliğindeki kulenin bugünkü işlevlerinin başında yine gözetleme var. Beyazıt Kulesi'nin günümüzdeki ikinci işlevi, onu görebilen kent halkına hava durumunu söylemektir. Üstünde yanan mavi ışık havanın açık olduğu, yeşil yağmurlu, sarı sisli, kırmızı ise kar yağışı olabileceği anlamına geliyor.

Kulenin tepesine çıkmak için izin almak gerekiyor. Bu izinle birlikte orta halli dik sayılacak 180 basamağı tırmanmak işin ikinci aşaması. Kulenin zirvesine varmanın son aşaması, İstanbul'un Marmara'yla Boğaziçi'yle, Haliç'le birleşmiş görünümünü seyretmektir ●

T. TARIHAN

KAPALIÇARŞI

GENİŞ DÜŞÜNMENİN BÜYÜSÜ

Kapalıçarşı'nın doğusundaki Kuyumcular Kapısı üzerindeki kartal kabbartmasından yola çıkarak çarşının çekirdeğinin Bizans devrinde oluştuğunu ileri süren görüşler kanıtlanmamış. Ama II Mehmet'in (Fatih) döneminde burada Sandal Bedesteni'nin ve Cevahir Bedesteni'nin yapıldığı biliniyor. Ancak Kapalıçarşı'nın bulunduğu alanın tarihine baktığımızda, Bizans'ın ana meydanlarından biri olan Forum Tavri (Beyazıt Meydanı) aynı zamanda ticaret merkezlerinden biri olduğu anlaşılıyor.

Osmanlı kent düzeni cami eksenli bir düzendir. Bu nedenle tarihi pek çok caminin altı çarşıdır. Kapalıçarşı'nın belki çekirdeği değil ama gelişimi Müslüman olmayan tüccarların da iş yaşamını gözetten bir çizgi izlemiş denebilir.

Kapalıçarşı, dünyadaki başka örneklerinden farklı olarak Avrupa kültürüyle içli dışlı bir ticaret dünyası içinde doğu kültürünü hem görsel olarak, hem de işleyiş olarak yansıttığı için buraya gelen bütün gezginleri büyülemiş. Örneğin altından elişî halıya, gümüşten telkari işlere, şaldan ipeğe kadar bu coğrafyanın emek ve üretim süreçlerini gösteren ürünlerin yarattığı görsellik Kapalıçarşı'yı bir yerli dünya kılmıştır. Günümüzde kapitalizmin geldiği biçimiyle bozulmuş olsa da Kapalıçarşı Osmanlı'nın lonca sistemiyle ticaret yapılan bir yerdi, loncaların ve devletin belirlediği fiyatların dışında düşük ya da yüksek başka bir fiyatla mal satılamazdı.

Bu dönem yerli halk buradaki esnafı bir banka kadar güvenilir bulur ve tasarruflarını buradaki esnafa emanet ederek değerlendirebilirdi. Dünyanın belli başlı kentlerini AVM'lerin kapladığı bir dönemde Kapalıçarşı'nın kimi bakımlardan zor zamanlar yaşadığı sıkça dile getiriliyor. Ancak bu durum, Kapalıçarşı'nın tarihiyle yarattığı çekiciliği ortadan kaldırmıyor.

Alışveriş ya da keşif için gelmiş olsun, Kapalıçarşı bugün de dünyanın her ülkesinden insanı büyüleyen bir mekânlar bütünüdür. Bir yapılar topluluğu olarak Kapalıçarşı'nın özellikler toplamını özetlemek çok olanaklı değil. Çünkü, Kapalıçarşı dendiğinde aslında bir çarşı-labirentten söz ediliyor.

Toplam 30 bin 700 metrekaarelik bir alanda kurulmuş dünyanın bu en büyük çarşılarından birinde 66 sokak, 4 bini aşkın dükkân, 13 han var. Gün içinde 11 ana kapıdan yaklaşık 500 bin insanın buraya değişik nedenlerle geldiği söylenir ●

K. CAN

T. TARHAN

SIR TUTMAZ GRANİT

Mimar Sinan, Süleymaniye Camii'nin yapımı sırasında "Kıztaşı civarında bulduğu bir sütunu kullandığından" söz ediyor ve pek çok insan bugün camideki hangisi olduğunu bilmediğimiz bu sütunla, Fatih'teki Marcianus sütununu birbirine karıştırarak anıyor.

Evliya Çelebi de Seyahatname'de bir sütundan söz ediyor: "Saraçhane-başı'nda göğe baş çekmiş tek parça bir direk üzerine beyaz bir sanduka ham mermer üzere Pozatin Kral'ın şanssız kızı gömülüdür ki karınca ve yılandan korunması için tılsımlı büyük bir sütundur." Çelebi'nin "tılsımına" dikkat çektiği sütunun hangisi olduğunu bırakarak söylemek olanaklı değilse de Süleymaniye'nin yapılış tarihiyle Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin yazılma tarihi arasındaki zaman dilimi, büyük olasılıkla bugün gördüğümüz sütundan söz ettiğini düşündürüyor. Kıztaşı da denen sütunun ikinci efsanesi, altından geçen genç kadınların, "bekaretini yitirip yitirmediğini, cümle alemin duya-bileceği şekilde söylemesidir."

Saraçhane'deki görülmeye değer

yapılardan biri olan Amcazade Külliyesi'nin yakınlarındaki Marcianus Sütunu'nu, Roma imparatorlarından Marcianus'un (450-457) yaptırdığı biliniyor. Yapıldığı dönemde en üstündeki başlığın Marcianus'un heykelinin taşıyıcısı olabileceği, ileri sürülen yaygın görüşlerden biridir. Bu heykelin akibeti bugün bilinmiyor. Üç basamaklı bir mermer kaidenin üstüne oturan yekpare granit sütunun yüksekliği 10 metre.

Kent Osmanlı egemenliğine geçtikten sonra sütun bu semtteki evlerin arasında neredeyse ilgiden yoksun bir biçimde varlığını sürdürmüştü. 1908'de çıkan büyük bir yangın, daha önce burada yerleşmiş olan Yeniçerilerden kalma evleri de yutunca, sütun yeniden görünür olmuş ve etrafında küçük bir meydan oluşmuş.

Bugün sadece mermer kaidesini görebildiğimiz Arkdios Sütunu'nu ve Mısır'dan getirilen Thedosios Sütunu'nu saymazsak Kıztaşı, Bizans döneminde dikilmiş belli başlı beş sütundan biridir. Sütuna "Kıztaşı" denmesinin nedeni kaidesindeki Nika kabartmasından ötürü olmalıdır ●

KENTİN DERİNLİKLERİ

İstanbul, pek çok tarihsel kent gibi kendi olağanüstü tarihiyle, modern bir metropole dönüşmek arasındaki çatışmaları çok sert yaşayan bir kent. Modern İstanbul'un en önemli sorunlarından biri ulaşım... Marmaray ve metro projeleri bu sorunu çözmenin akla uygun yöntemlerinden biri. Bu projenin inşaatları sırasında Üsküdar, Sirkeci ve Yenikapı'da açığa çıkan arkeolojik bulgular, İstanbul'da 8 bin 500 yıl öncesine dayanan yerleşik hayatın ilk izlerinin ayrıntılarını ortaya koydu.

Yenikapı'da 58 bin metrekare alanda deniz seviyesinden üç metre yükseklik (+3) ve bir metre derinlik (-1) arasındaki arkeolojik kazılarda, Osmanlı'nın son dönemine ait kültür dolgusunda 19. yüzyıla tarihlendirilen küçük imalathaneler ve işliklere ait mimari kalıntılarla sokak dokusu bulundu. İmalathaneler ve mimari kalıntıların yerinde korunmasına karar verildi. Sokak dokusu ise Arkeopark projesinde değerlendirilmek üzere sökülerek koruma altına alındı. Yenikapı'da -1 metre ile -6,30 metre arasında, Bizans'ın ilk evrelerinde yapılmış en büyük liman olan Theodosius Limanı gün ışığına çıkarıldı.

Kazılardan biri, İstanbul'un liman kültürünün tarihinin bir kesitini açığa çıkardı. Theodosius Limanı, Roma devrinde, büyüyen başkent İstanbul'un ihtiyaçlarını karşılamak üzere Marmara

Denizi kıyısına I. Theodosius (379-395) tarafından Lykos (Bayrampaşa) Deresi'nin ağzına yaptırıldı. Liman, Lykos'un taşıdığı miller sonucu işlevinin önemli bir bölümünü yitirdi. Buna karşın küçük gemi ve teknelerin barındığı bir liman olarak 11. yüzyıla kadar kullanıldı. Kazılarda elde edilen ve 7-11 yüzyıllara tarihlenen gemi kalıntıları şimdilik bu kadarını söylüyor.

Toplam üç ayrı bölgede sürdürülen kazılarda Marmaray kazı alanında 13, metro kazı alanında 22 olmak üzere değişik ölçü ve tipte 5-11. yüzyıllara tarihlendirilen 35 tekne kalıntısı gün ışığına çıkarıldı.

Dünya'nın en geniş repertuarına sahip antik tekne koleksiyonlarından birini oluşturan Yenikapı batıkları, Bizans Dönemi gemi tipolojisi, gemi yapım teknolojileri ve bu teknolojinin gelişimine ilişkin önemli bilgiler sunuyor.

Bu buluntu kümesi açığa çıkarılmaz kendi adını da koydu: "Yenikapı 35." Bu batık, Theodosius Limanı kalıntıları arasında çok özgün bir yere sahip. Batığın yükü içinde değişik tiplerde amforalar yer alıyor. Limanda bulunan en büyük kargo gemilerinden biri hem boyutları açısından değerli, hem de önemli ölçüde sağlam olduğu için ahşap işçiliğini göstermesi açısından önemli. İlk veriler ışığında batığın İS 4-5. yüzyıla ait olduğu düşünülüyor.

GÖKHAN TAN

Yenikapı kazı alanının batısında yer alan ve günümüzde “100 ada” olarak isimlendirilen bölgede sürdürülen kazılarda ortaya çıkarılan deniz surları, rıhtım, dalgakıranın bir bölümü gibi limanın karadaki mimarisine ait kalıntıların yerinde korunmasına karar verildi. Bu

nedenle bu alanda yapılması planlanan istasyon iptal edildi. Yenikapı metro alanında, liman dolgusu üzerinde açığa çıkan ve İS 12-13. yüzyıllara tarihlendirilen bir kilise kalıntısının da taşınarak Arkeopark kapsamında korunmasına karar verildi.

FOTOĞRAFLAR: G. TAN

Bu kazılardan çıkan ender eserlerden biri limandaki bir ahşap mezar oldu. Theodosius Limanı'nın taban dolgusunun günümüz deniz seviyesinin yaklaşık -6,30 metre altında, Neolitik Döneme ait basit taş temelli dal örgü mimari kalıntıların çevresinde büzülmüş pozisyonda mezarlar açığa çıktı. Bu buluntular bölgenin Neolitikleşme sürecinin anlaşılmasına önemli katkılar sağladı. Yenikapı Metro kazı alanı içinde 2011 yılı başlarında Neolitik Dönem mezar mimarisi içinde oldukça nadir görülen bir mezarla daha karşılaşıldı. Mezardaki ahşap kullanımı, Neolitik mezar mimarisi açısından eşsiz bir veri sundu. Bu yeni gömütteki ölü, güneybatı kuzeydoğu yönünde, büzülmüş

(hoker) pozisyonda yatırılmış erişkin bir insandır. Ölü, altına paralel ve belirli aralıklarla dizilmiş ince ahşap latalar üzerine yatırılmış ve ölünün üstü dikey pozisyonda olasılıkla yekpare geniş bir ahşap ile kapatılmıştır. Ahşaptan oluşturulmuş bu gömüt mimarisinin yakın benzeri henüz bilinmemektedir.

Yenikapı Neolitik yerleşmesi, Tarihi Yarımada'nın yerleşim tarihini günümüzden yaklaşık 8 bin 500 yıl geriye taşıdı. Bu alandan elde edilen Neolitik Dönem buluntularının, İstanbul bölgesi Neolitik Dönem toplulukları olarak adlandırılan "Fikirtepe Kültürü" ve "Yarımburgaz 4" evresi ile yakın benzerlik gösterdiği görüldü.

Marmaray ve metro projeleri

kapsamında yürütölen Yenikapı kazılarında Neolitik Dönem'den başlayıp kesintisiz olarak günümüze kadar ulaşan ve kent tarihine ışık tutan 35 bin eser belgelenerek bilimin hizmetine sunuldu. Bu çalışmalar sırasında ayrıca Theodosius Limanı kalıntıları ile Neolitik költür katı arasında tabakalaşmış deniz dolguları, Marmara Denizi'nin son 10 bin yıl içinde geçirdiği değişimlerin anlaşılabilmesi açısından son derece önemli bulgular sundu.

Yenikapı kazılarıyla eşzamanlı olarak yürütölen Sirkeci ve Üsküdar arkeolojik kazılarında da kentin geçmişine ışık tutan Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait önemli sonuçlar elde edildi.

Özellikle içinde yaşadığımız kentin

tarihte geçirdiği költürel, sanatsal ve jeolojik değişim, gemi teknolojisi, kent arkeolojisi, jeo-arkeoloji, osteo-arkeoloji, arkeo-botanik, sanat tarihi, deniz ticareti, filoloji ve dendrokronoloji konularında önemli belgeler sunmuştur. Başta Yenikapı olmak üzere Sirkeci ve Üsküdar'da çıkan ve İstanbul'un tarihine ilişkin mevcut bütün verileri alt üst eden bu eserler, arkeologların, sanat tarihçilerinin, tarih bilincine sahip yetkili insanların ısrarı, direnişi olmasaydı inşaatçı zihniyet tarafından acımasızca yok edilecekti. Bütün bunlar akılcı bir planlamayla çağdaş yaşamın ihtiyaçlarının tarihsel költür varlıklarını yok ederek değil, onlarla bütünleşerek de karşılanabileceğini gösteriyor ●

YEDİKULE

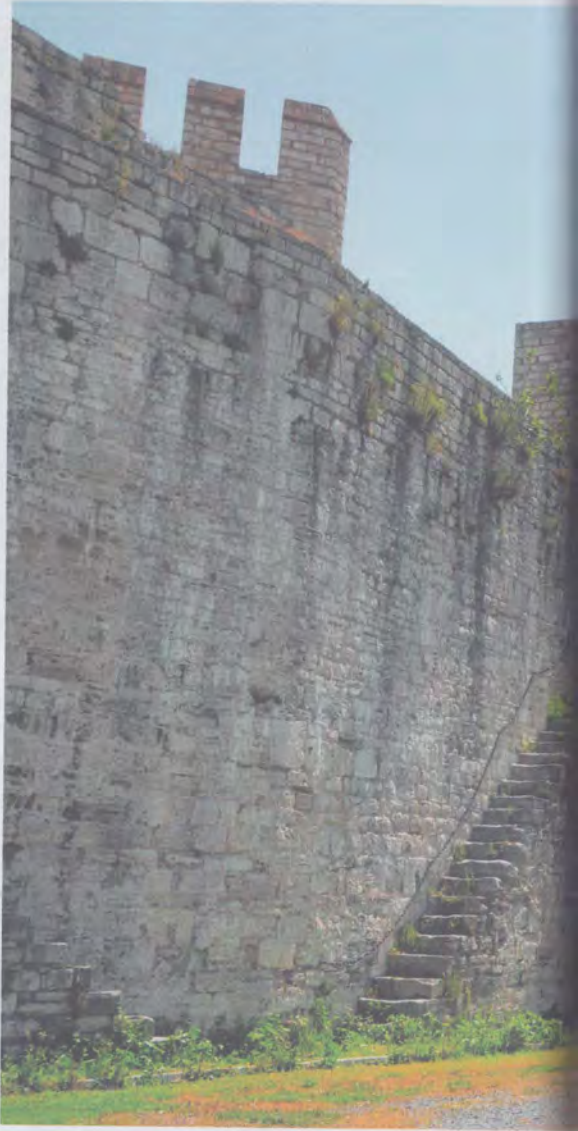
ZAFERDEN ZİNDANA

Tarihin bütün yapıları onları var eden nedenlere uzun uzadıya bağlı kalmayabiliyor. Bazen politikanın ve politikanın bir biçimi olan savaşların sonuçları mimarinin de kaderini ters yüz ediyor. Bugün aynı adı taşıyan semtteki Yedikule, bunun en zalim ve geçmişi esrarengiz olaylarla dolu örneklerinden biridir.

Yedikule Hisarı olarak da bilinen bu kuleler topluluğuna açılan görkemli tarihi kapının üzerindeki Bizans kartalı kabartması, 413-439 yılları arasında kapıyı yaptıran Bizans İmparatoru II. Theodosius zamanından kalmadır. Bu Yedikule'nin giriş kapısı oluyor. Burçlar topluluğunun içindeki bir başka kapı, bu kapıdan daha çarpıcı boyutlara ve yapı özelliklerine sahip.

Bizanslılarca "Yaldızlı, Işıklı" ya da daha abartılı ve yaygın söylenişiyse "Altın Kapı" anlamında "Porta Aurea" olarak adlandırılan bu kapı, Bizans'ın kent dışına yaptırdığı en büyük zafer takıdır. İki yanındaki burçlar kapının korunması için yapılan ilk burçlardır. Zafer kazanan Bizans krallarının ve komutanlarının bu kapıdan girmesi bir gelenek olmuş. Örneğin, 1261'de Paleologos, kenti uzun süre hırpalayan Latin işgaline son verdikten sonra zaferini bu kapıdan girerek kente ilan etmiş. Kapının

mimarisini belirleyen üç kemerin en yükseği ortadaki kemerdir. Kurulduğunda bu kemerlerin üzerinde olan ama şimdi göremediğimiz Prometheus,

T. TARIHAN

Herakles, Zeus gibi mitoloji kahramanlarının heykelleri, kentin henüz Hıristiyanlığı resmi olarak kabullenmediğinin göstergesi olarak yorumlanıyor.

II. Theodosius'un, bizim şimdi önemli bir bölümünü görebildiğimiz surları bu zafer anıtıyla birleştirerek yaptırmıştı. Sonra burası kentin en

görmekli kapılarından biri olarak varlığını sürdürmüştü. Bizans Devri'nde burada birbiriyle ilişkili dört kule olduğu biliniyor.

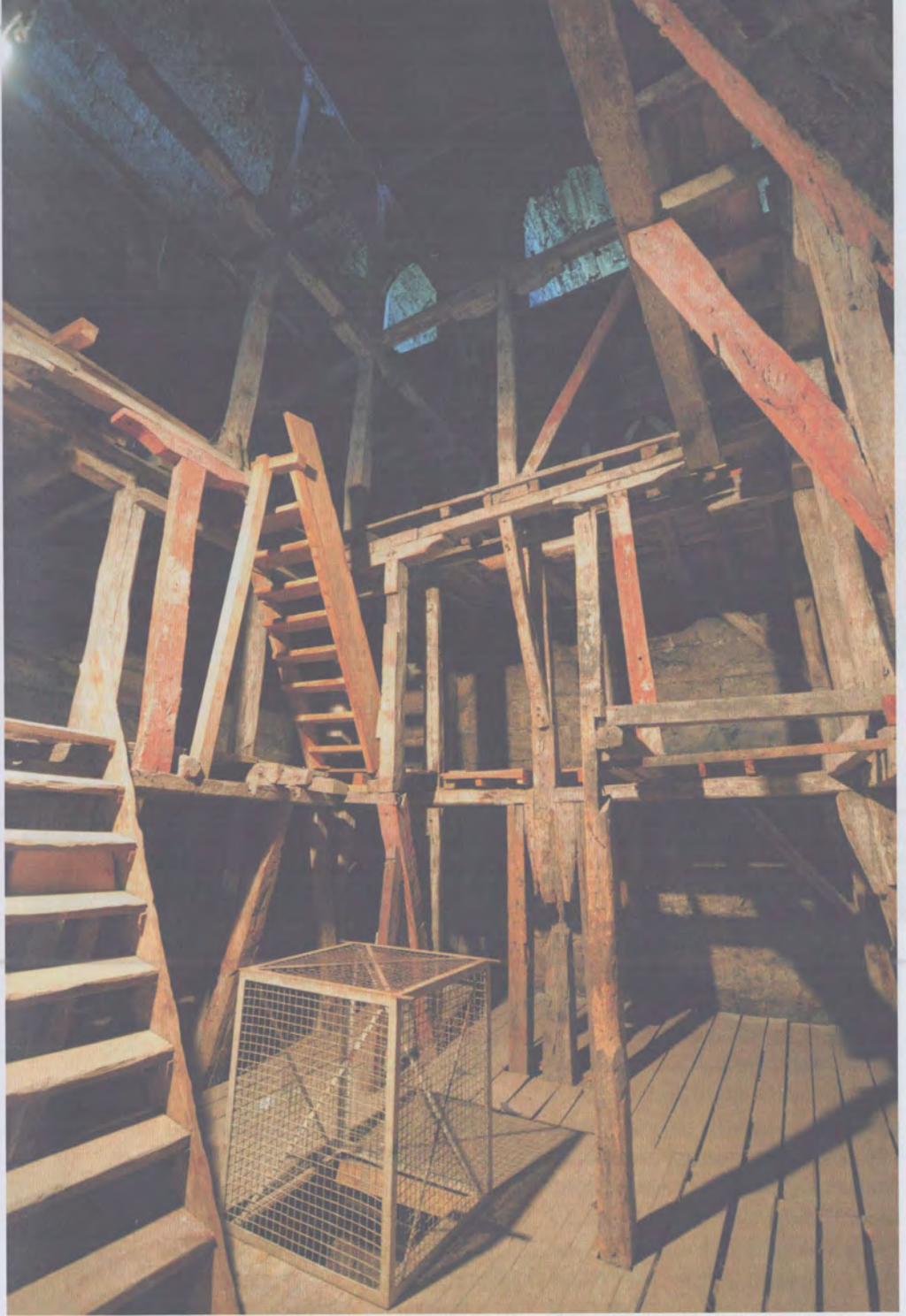
Fatih Sultan Mehmet kenti ele geçirdikten kısa bir süre sonra Bizans'ın "Altın Kapı" dediği kapıyı "bir gedik olabileceği" düşüncesiyle ördürerek kapattırmış ve diğer üç kuleyi eklemiş. II. Mehmet'in surların arkasına ve burçları birbiriyle bağıntılı hale getirecek biçimde yaptırdığı yapıdan sonra burası Yedikule adını almış.

Bir anlamda bağımsız bir kaleye dönüşen yapı, bir dönem Osmanlı Sarayı'nın hazinesinin saklandığı ve biriktiği bir merkez bankası işlevi görmüş. Ancak daha sonra padişah paraların Topkapı Sarayı'nda korunmasına karar vermiş.

Yedikule'nin bugünkü adıyla zindana dönüşmesi de bu tarihten sonradır. Padişahı kızdıran Rus elçisi Aleks

Oberskov ya da Eflak Prensi Constantin Brancoveanu burada hapsedildiği bilinen itibarlı yabancıların akla gelen ilk örnekleri. Şimdi, halk arasında "Zindan Kule" denen kulenin ve diğer bazı yapıların duvarlarına kazınarak yazılmış farklı dillerdeki sözcükler bu dönemlerin izleridir. Yaptığı reformlarla Yeniçeri Ocağı'nın gazabına uğrayarak tahttan indirilen Osmanlı Padişahı Genç Osman'ın burada işkence görerek öldürülmesi, onu izleyen padişahlar üzerinde de küçümsenmeyecek etkiler bırakmış.

Yedikule'de bugün de görülen kalın ahşap asma katlar, İğneli Fıçı gibi işkence aletleri, üstünde kelle kesilen taşlar, tecrit hücreleri, Bizans'ın zafer takı, Osmanlı'nın bir dönem Merkez Bankası olan bu yapı topluluğunu Avrupa'da ortaçağdan kalma pek çok benzeri gibi bir İşkence Tarihi Müzesi haline getirmiş ●

KARIYE

RÖNESANS'IN ÖNCÜLÜ

K. YÜCEL

İstanbul'da yaşayan pek az kimsenin bildiği, ama herkesin mutlaka en az bir defa görmesi gerektiğine inandığımız Edirnekapı'daki Kariye Müzesi, kentin tarihsel kültürü bakımından bir mihenk taşıdır. Kariye'nin yapım tarihi tam olarak bilinmiyor. Yunanca "kır" ya da "kentin dışı" anlamına gelen khora sözcüğünden yola çıkan kimi araştırmacılar, yapının bu şekilde tanımlanması için kentin bugünkü surlarının tamamlandığı 422 yılından önce inşa

edilmiş olması gerektiğini düşünüyor. I. Konstantinos zamanında (324-337) bugünkü Kariye'nin yerinde bir şapelin bulunduğu kabul ediliyor. I. Justinianus, Khora Kilisesi'ni 500'lü yıllarda bu şapelin üzerine yaptırmış. İkonaklastlar (ikon kırıcılar) döneminde bu kilise de zarar gördü. Komnenosların hükümdarlığında (1081-1185) Bizans Sarayı Edirnekapı yakınındaki Blahernai'ye taşınınca, kilise, yönetici sınıfın dini gereksinimlerini karşılayan en gözde yapı

haline geldi. Bu rağbet, I. Aleksios'un baldızı Maria Doukania'nın kiliseyi hi-mayesine almasıyla daha da arttı. Latin-lerin kenti işgal ettiği 4. Haçlı Seferi'nde Khora Kilisesi de yağmalanan yapılar-dan biriydi. Osmanlı devrinde yanına minare eklenerek bir bölümü camiye dönüştürüldü. Sonrası ihmal...

Kiliseye bugünkü görkemini, İmpa-rator II. Andronikos döneminde ya-şamış tarihçi, hümanist ve logothetes, yani devlet adamı Theodoros Metok-hides kazandırdı. Metokhides'i bugün buradaki harikulade mozaik tablolar-dan birinde görebiliyoruz. Üstünde bu coğrafyada o dönem giyilen seçkin kı-yafetlerle İsa'ya kilisenin bir maketini sunuyor.

Khora, hem her köşesinde bir tılsım barındıran mimariyle önemlidir, hem de bir mozaik ve fresk sarayıdır. Bizans kiliselerinde tapınmak için yapılmış bölüme girmeden önceki dehliz olan dış narteksteki mozaikler birbirini iz-leyen bir dizge halinde Hazreti İsa'nın yaşamının belli başlı öykülerini anlatı-yor. Bu bölümdeki "İsa Pantokratoros" (Her Şeye Kadir İsa) mozaigine hangi yönden bakarsanız bakın, İsa'nın bakış-larının sizi izlediğini görebiliyorsunuz. İç narteksteki mozaikler, doğumu ön-cesinden ve doğumundan başlayarak Meryem Ana'nın yaşamından kesitler sunuyor. Parekklesion, yani yan kilise-deki freskler ise Kitabı Mukaddes'ten sahneler tasvir ediyor.

Khora'nın Bizans sanatının Rönesans öncesi Rönesans'ı olduğu pek çok sanat

M. BÜYÜKKAYA

tarihçisinin ortak kabulüdür. Khora'nın içindeki mozaikler ve freskler yapılıncaya dek bu coğrafyadaki Bizans resim sa-natı aşırı stilize, pek çok bakımdan de-rinlikten, ifade ve duygudan yoksun ola-rak değerlendiriliyor. Buradaki mozaik-ler sadece doğal, canlı, hareket duygusu veren; yüzleri temsil ettikleri Ayaolayla-rın ifadesini taşıyan; renklerin, özellikle kırmızı ve mavinin geçmiş resim örnek-lerinden daha can alıcı biçimde kullanıl-dığı eserler olmakla kalmaz, arka planda da öyküler anlatan sanat yapıtları olarak karşımıza çıkar. Bu bakımdan Khora, Bizans resim sanatındaki değişiminin başlangıcı, Rönesans'ın en önemli ha-bercisi sayılmaktadır.

Kariye Müzesi'ni sindire sindire gez-mek isteyenlere, İstanbul üzerine çalış-mış Murat Belge'nin haklı önerisini yi-nelemekte yarar görüyoruz: Gezmeye başlamadan önce, bu yapının mimari-sini ve içindeki sanat eserlerini hakkını vererek incelemiş çalışmalarını okumak, hem öyküleri birbirine bağlamak, hem de sanat eserlerini daha derinden algıla-mak bakımından yararlı olabilir ●

KUSURSUZ ZARAFET

Yeryüzünün mimari dehalarından Mimar Sinan'ın İstanbul'da eşsiz olarak nitelenen eserlerinden biri, yarattığı devasa mimari eserlerin yanında belki de en mütevazısı, Topkapı'daki Fatma Sultan Mahallesi'nde bulunan bir camidir.

Kara Ahmet Paşa Camisi'nin yapım tarihi 1558. Kara Ahmet Paşa, Yavuz Selim'in bugün mahalleye adını veren kızı Fatma Sultan'la evliydi, ama Osmanlı sarayı tarafından 1555'te idam edildi. Kimi araştırmacılar caminin yapımına Kara Ahmet Paşa'nın öldürülmesinden az önce başladığını yazıyor. Bu teze göre paşa, banisi olduğu caminin tamamladığını görmemiştir.

Medrese odalarıyla çevrili camiye büyükçe bir avludan giriliyor ve bina-
dan içeri adım atar atmaz mimarlık dünyasının "kusursuz" olarak tanımladığı yapı insanı büyülüyor. Çinilerle çevrelenmiş beş kubbeden oluşan son cemaat yeri, bu denli küçük bir mekânda böylesi bir derinlik yaratılmış olmasıyla şaşırtıyor. Bütün bu özellikleri, bugüne dek neredeyse bozulmadan gelen ve kendi türünün ender örnekleri arasında sayılan kalem işlemeleri tamamlıyor. Özellikle müezzin mahfilinin altındaki ahşap tavandaki kalem işleri bu alana emek veren pek çok araştırmacının gözdesi olmuştur.

Caminin ana kubbesi altı fil ayağı üzerindeki kemerlere yaslanır. Bu görünüm, dörtgen bir tasarımı içindeki bu altıgen yapının şaşırtıcılığını pekiştiriyor. Ana kubbe dört yarım kubbeyle çevrilidir. Kasnak pencereleri ile caminin iç avlusundaki giriş kapısının iki yanındaki dev pencereler salt aydınlatma bakımından değil, mimari öge olarak da ilgiyi hak ediyor. Caminin iki dış avlu kapısı, iki iç avlu kapısı var. Yıldız işlemeli minare caminin sağında ve yapının güneybatı duvarındaki üçgen güneş saatiyle bir bütünlük taşıyor.

Sinan, caminin şadırvanını ayrı bir mimari öge olarak tasarlamıştır. Ahşap çatılı çokgen şadırvanın muslukları eski bakır sanatı işidir. Medrese odaları revaklı avlunun iç tarafındadır.

Dış avludaki Kara Ahmet Paşa Türbesi ayrı bir zarafet örneğidir.

Buraya gelmişken, Topkapı'nın tarihi girişinin biraz ilerisinde ana cadde üzerinde Sinan'ın az bilinen yapıtlarından birini daha görmek mümkün. Ara-
kiyeci İbrahim Ağa Cami, ahşap mimarının o dönemden bugüne bu sağlamlıkta gelmiş nadir örneklerinden biridir. İbrahim Ağa Camisi, içindeki 1500'lü yıllardan kalma çinileri, Sinan'ın kendine has üslubunu taşıyan minaresi ve çatısıyla minik bir dev eserdir ●

FOTOĞRAFLAR: T. TAHHAN

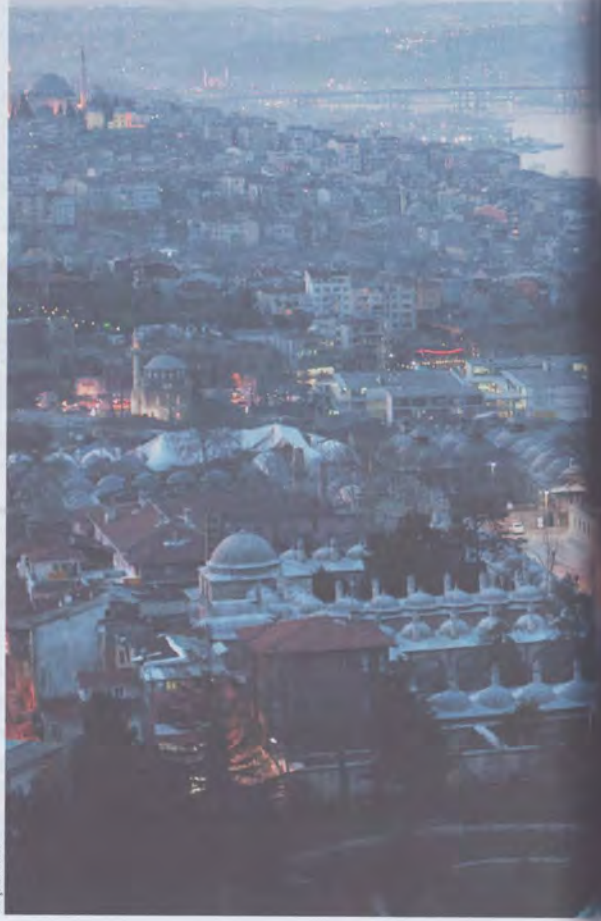
SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ

MİMARIN DÜŞSEL EVRENİ

Bakarsınız, belki derinden görür ve anlarsınız fakat gördüğünüzün size verdiğini, sizde biriken anlata-mazsınız. Mimar Sinan'ın "kalfalık zamanımın eseridir" dediği Süleymaniye Camii ve külliyesi böyle bir yapı oluşumudur.

Siz onu İstanbul'un pek çok yerinden görürsünüz; ona gittiğinizde de İstanbul'un pek çok yerini görürsünüz. Fatih'teki Süleymaniye, Haliç, Marmara, Topkapı Sarayı ve Boğaziçi'ni gören o yüksek tepenin üzerinde kentin karakterini belirleyen yapılardan biridir. Bir selâtin, yani sultan adına, onun için yapılmış camidir. Ne var ki Süleymaniye Camii ve külliyesi, Sinan'ın eseridir. Şimdi o yapıya bakan hiç kimsenin aklına önce onun yapılması için emir ve para veren sultan geliyor olabilir mi? Ama bu mimariyi ve estetiği yaratan Sinan'ın gelmemesi olanaksız gibidir. Süleymaniye bir birikimdir. Bir devşirme Hristiyan olarak Yeniçeri Ocağı'na giren Sinan, bu birikimin ilk nüvelerini Kanuni'yle birlikte başka ülkelere yaptığı dört savaş seferinden almış denebilir. Savaşa giden askerler başka ganimetlerle döner; Sinan oralardaki köprüleri, tapınakları, okulları gözlemleyerek dönmüş ve o döneme göre hayli ileri bir yaş sayılan 48 yaşında baş mimarlığa getirilmişti.

Cami, medrese, kütüphane, hastane,

S. ÇAKMAK

hamam, imaret, hazire ve dükkânlardan oluşan bu külliye'nin bugün turizm geliri getiren kesitiyle öteki bölümleri arasında korunma ve kullanım bakımından aklı ve vicdanı olan her insanı dehşete düşürecek farklar var. Örneğin medreseler ve külliye'nin (şimdilerde turistik olarak "mix, kadın-erkek aynı günde" duyurularıyla kullanılan) hamamı her nasılsa özelleşmiş. Medresenin bir kısmı hoyratça kullanılıyor (depo, imalathane, dükkân, lokanta gibi). Sinan'ın bu eserlerinin içinde yapılan değişiklikler ve "restorasyon" adı altında yapılan bozumlar da işe katılınca, bu yapılara ege-men olan yeni "selâtin"lerin nitelikleri de anlaşılmış olur.

Süleymaniye bir başka bakımdan da bir birikimin yansıması sayılabilir. Örneğin, Ayasofya'dan sonra gelen Bizans mimarisinde, ona yaklaşan hiçbir eser yoktur. Ancak, Ayasofya'yı onaran Sinan, bu yapının hem güçlü yanlarından yararlanmış, hem de Ayasofya'nın zayıf yanlarını kendi eserinde çözmüş... Sinan, eserini Ayasofya'nın boyutlarına vurdurmamış. Ayasofya'nın yüksekliği 55 metre, Süleymaniye'nin yüksekliği yaklaşık 50 metre. Bu bakımdan Sinan, mimariye birikimin, matematiğin, görgünün şiirsel tılsımını bırakmış.

Sinan'ın onarımından sonra Ayasofya'da niteliksel hiçbir tadilat yapılmamıştır. Süleymaniye Camii'nin yapımından sonra, İstanbul'da 100'ü aşkın irili ufaklı deprem olmuş; ancak bu binada tek bir çatlak, bir çizik olmamış. Sağlamlık ve estetik birikimiyle

Süleymaniye dünyanın en önemli anıt eserleri arasında sayılıyor.

Süleymaniye'nin mimari teknik özelliklerini gösteren terimler ve rakamlar onu ciddiye alarak incelemiş tüm kaynaklarda var. Biz şu kadarını söyleyebiliriz: Süleymaniye'nin içi önce akustik demektir. En ufak tını, neredeyse hiçbir ses değeri kaybetmeden bu devasa iç mekânı boydan boya geçer. Mihrap bölümünün duvarlarındaki vitraylar, dönemin cam ustalarının biri olan Sarhoş İbrahim'in elinden çıkmıştır. Duvardaki hat yazıları, ki bunlar modern sanatta yaratılan "yazı-resim" tarzının atalarıdır, dönemin ve dönemlerin hat ustalarından biri olan Ahmet Karahisari ve öğrencisi Hasan Çelebi'nindir.

Sinan eserinde kullandığı sütunlardan birini Fatih'teki Kıztaşı Sütunu'nun yakınında bulduğunu, ikisini İskenderiye ve Baalbek'ten, birini Vefa civarından, birini de Topkapı Sarayı'ndan bulduğunu söylüyor. Diğer sütunlar ülkenin değişik yerlerinden ve mermer ocaklarından gelmiş.

Sinan'ın dâhiyane buluşlarından biri de camide yanan yüzlerce kandilin oluşturduğu isi bir noktada toplayacak bir sistem yaratması. Caminin pencere-leriyle ışıktandırma arasındaki bu ilişki mimarlık tarihinin kayıtlarına "biricik" olarak geçmiş. Camideki kandillerin çıkaracağı yağ ve benzeri kokuyu gidermek için 300 devekuşu yumurtası kullanılıyor. Bir zamanlar bu devekuşu yumurtaları nakışlıymış, şimdi cavlak

MEHMET GÜLBİZ

beyaz; zaten kandil yerine de ampul kullanılıyor. Tabandaki halılar Anadolu'da Küre'den, halıların altındaki hasırlar Mısır'dan gelmiş. Ancak bu halılar şimdi camide değil. Kubbelerdeki billur toplanla caminin ışılandırma sistemi, insanda daima bir sonsuzluk duygusu yaratmayı amaçlamış...

Caminin dört minaresi ve bu minarelerde toplam on şerefe var. Bugün yaygın olarak bu dört minare, camiye yaptıran padişahın İstanbul'daki dördüncü padişah olduğunu, on şerefe de I. Süleyman'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun 10. padişahı olduğunu simgelemek için konmuştur diyor. Bu simgesel "bilgi" kesinlik bildiren ifadelerle çok tekrarlanıyor. Ancak, Mimar Sinan'la aynı dönemde yaşamış,

Süleymaniye'nin yapımına tanıklık etmiş ve bu yapı topluluğuyla ilgili yazmış olan Celalzade Mustafa Çelebi, "Tabakatü-l Memalik ve Derecatü-l Mesalik" adlı eserlerinde, dört minarenin dört İslam halifesini, on şerefenin de cennete gidecek on İslam bilginini simgelediğini belirtir.

Süleymaniye'yi oluşturan yapılar bir yamaca yayılmış. Böyle bir alan, mimarların çoğu için bir bela, engellerin beteridir. Sinan bunu olanağa dönüştürmüş ve sorun sayılanı lehine çevirmenin mimarı olarak tarihe geçmiştir.

Süleymaniye'de, I. Süleyman'ın karısı Hürrem Sultan'ın ve başka Osmanlı zevatinın yanı sıra bir de Sinan'ın kendi eliyle, kendisi için yaptığı türbe var. Tevazunun yücesidir! ●

AYA MARIA KİLİSESİ

BİZANS'TAN MOĞOLİSTAN'A

Fener'deki Aya Maria Kilisesi, İstanbul'da fetihten önce inşa edilmiş ve o zamandan günümüze kadar Rum Ortodokslarının ibadet yeri olarak işlevini sürdürmüş tek Bizans yapısıdır. Ancak bu kiliseye adını veren Maria, Meryem Ana değil, talihi iyi gitmemiş bir prensesti. Kilise Panayia Muhliotis-a ve Moğol Kilisesi olarak da biliniyor. Ancak yapıya –bir diğer adı- neden “Kanlı Kilise” dendiğinin tatmin edici bir açıklamasını bulmak kolay değil. Kilisenin bir başka özelliği İstanbul'da yonca tipi plana uygun yapılmış ve bugüne gelebilmiş son iki yapısından bir olmasıdır.

Moğolların Meryemi'nin öyküsü, dönemin yolculuk serüvenini anımsatması bakımından ve Moğol istilalarının başka bir görünümünü tartıştırmaması bakımından ilginçtir. Hulagu Han'ın önderliğinde İran'a kadar gelen Moğollar, bir dönem Müslüman toplumdaki çok, Hristiyan topluma yakınlık göstermişti. Bizans ile yakın ilişki kurmanın bir yolu da dönemin yaygın yöntemlerden biri olan, Bizans sarayından bir kadınla, Moğol İmparatoru'nun evlenmesiydi. İmparator Mikhail Palaiologos'un (1259-1282)

“gayri resmi” kızı Maria bu anlaşmayla Moğolistan'a doğru yola çıkarıldı. Aylar süren yolculuktan sonra Maria, Moğol topraklarına varmıştı, ancak yaşlı imparatorun ömrü, gelinin gelişine yetmemiş, 1264 yılında ölmüştü. Maria da onun oğlu Abaka Han ile evlenmeye hazırlandı. Talihsizlik mi, talihin başka bir cilvesi mi bilinmez, o da 1282 yılında öldürüldü. Bunun üzerine Maria Palaiologos, Moğol bir başka kocaya varmaktansa anavatanına, İstanbul'a dönmeyi seçmişti. Bu yapıdan da anlaşıldığı gibi kendini din ve hayır işlerine adanmış olmalı. Kariye Müzesi'ndeki mozaiklerden birinin de bu serüveni işlediği düşünülürse Maria'nın bu tutumuyla Hristiyan inancında önemli bir yere yükseldiğini söyleyebiliriz.

Buradaki yapının Moğolların Meryemi tarafından yapıldığına ilişkin yaygın bir söylence ve literatür var. Ancak yapının yerinde daha önce başka kiliselerin konup göçtüğünü söyleyen kaynaklar da var. Binanın envanterini çıkaran Mine Esmer şu bilgileri veriyor: “Kilisenin ilk yapım tarihinin 1261 olarak, Paris Ulusal Kütüphanesi'nde bulunan 2625 kod numaralı elyazması

T. TARIHAN

bir sözlükte aktarılmaktadır. Panagiotissa Manastırı, Moğol hükümdarı Abaka'nın dul eşi Maria Palaiologos tarafından 1281'den sonra satın alınır ve "Mukhlitissa" lakabını alır. 1453'te İstanbul'un fethinden sonra, kilise, Sultan II. Mehmet tarafından, Fatih Camii'nin mimarı Christodoulos'un

annesine bağışlanmıştır."

Aya Maria'nın içinde yapılmış mimari onarımlar, yapının özgün dokusunu epey zedelemiş. Ancak yapının içinin insan üzerinde yarattığı etki ve binanın bulunduğu yerden görülen Fener ve deniz manzarası birbirini bütünüyor ●

BLAHERNAİ AYAZMASI

MERYEM ANA'NIN TILSIMI

Blahernai, Hodegetria ve Balıklı ile kentteki üç önemli ayazmadan biridir. Ayazma Balat'taki Kuyu Sokağı'ndadır. Bizans zamanında Blahernai Sarayı'nın ayazmasıydı. Rumca söylenişi "Hagiasma", yani kutsal pınardı ve saray alanında çıkmadan buraya gelinebiliyordu.

Ayazma 450 - 457 yılları arasında İmparator Marcianos tarafından yaptırılmış. Kraliçe Pulheria da ayazmanın üzerine bir kilise inşa ettirmiş. Bazı kaynaklar, "Kudüs'ten iki kişinin getirdiği ve Meryem Ana'nın elbisele-ri olduğu söylenen giysiler, İmparatoriçe Verina tarafından 5. yüzyılın sonlarında kiliseye verilmiştir" diye yazar. Ama bu döneme ait yapılar da, Meryem Ana'nın olduğu söylenen giysiler

de 1434'te çıkan bir yangının kurbanı olmuş. Yapının bulunduğu yer, yangından sonra hayli zaman virane kalmış. Şimdi gördüğümüz bu sevimli ve mütevazı bina, 1900'lerde yapıldı. Ayazma şimdi bu kilisenin içinde.

Fakat bütün bunlar Blahernai Kilisesi'nin ve ayazmanın tilsimini ortadan kaldırmamış. Kilise yalnızca Hristiyanların değil, değişik din ve halklardan pek çok insanın umutlarına seslenmeyi sürdürüyor. Zira Blahernai'nın apsisini süsleyen, Meryem ve Çocuk İsa mozaigini örten perdenin, her cuma kendiliğinden açılmasına ve cumartesi akşamına kadar açık kalmasına "alışılmış mucize" deniliyor. Ayrıca Blahernai Meryem'i İstanbul surlarının koruyucusu olarak hep saygı görmüştür ●

FOTOĞRAFLAR: T. TAHHAN

ΙΕΡΟΝ ΑΓΙΑΣΜΑ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΩΝ ΒΛΑΧΕΡΝΩΝ
ΠΑΝΑΪΙΑ ΒΛΑΗΕΡΝΑ ΑΥΑΖΜΑΣΙ
ΜΕΡΥΕΜ ΑΝΑ

45

DEMİR ZAMANLAR

Aziz Stefan (Stephanos) Hristiyan inancında, bu dinin yayılması sırasında verilen ilk şehitlerden biridir; ölümü İS 36'dır. İkonografi tarihinde Aziz Stefan'ın resimlerinin ayırt edici bir yanı da kutsal kişilerin başlarını çevreleyen halenin onu betimleyen tablolarla alışılmış haliyle pek görülmemesidir. Bu haleyı doğrudan doğruya Stefan'ın saçları yaratır.

Teolojik pek çok kaynakta Stefan, "Musa'ya küfür etmekle suçlanmış ve Kudüs Din Mahkemesi'nde yargılandıktan sonra taşla tutularak öldürülmüş" olarak anlatılır.

Hristiyan inancının onun için yaptığı bu tanım, onu betimleyen sanat

eserlerinde ideolojik bir olgu olarak görülür: Diyakos (Hristiyanlıkta üç aşamalı ruhbanlığın papazlık ve piskoposluktan önceki ilk aşamasına erişen kilise görevlisi) elbisesiyle betimlenen Stefan, İncil'in barış ve bağışlama önermelerini, bir elinde İncil ve bir elinde kendisini öldüren taşlardan biriyle tasvir edilir.

Fener'de, Haliç'in kıyısındaki Bulgar Sveti Stefan Kilisesi tepeden turnağa demirdendir. Kilisenin bu yapısı onu ilginç kılıyor. Bu demirden ilginçliğin efsanevi öykülerinden biri şöyle:

"Milliyetçilik akımının dünyayı sarmaya başladığı dönemde, Osmanlı'nın başkentinde yaşayan Bulgarlar,

S. ÇAMMAK

HAKAN EZİLMEZ

FATİH METİN DEMİRKOL

Ortodoks oldukları halde, Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı kalmak değil, kendi kiliselerini kurmak ve kendi kendilerini yönetmek istiyor. Osmanlı Padişahı Abdülaziz ve Sadrazam Ali Paşa da bu fikre çok yatkın değiller. Zira, Bulgar kilisesinin, salt Rum Ortodoks Kilisesi'nin değil Osmanlı'nın otoritesini de sarsacağını düşünüyorlar. Bu nedenle de işi yokuşa sürüyorlar. Ne var ki Osmanlı ve Balkan dengelerindeki Bulgar ağırlığı, diplomasinin incelikleri Osmanlı yöneticilerini zorluyor. Bu koşullarda saray, bir Bulgar kilisesi yapılmasını kabul ediyor. Ancak (her nedense) bu kilisenin bir ay içinde bitirilmesini şart koşuyor."

Yığma kâgir bir yapının, Haliç kıyısındaki zeminin çürüklüğü nedeniyle batacağı düşünülmüş ve daha hafif olması amacıyla demir iskelet yöntemi tercih edilmişti. Yapının parçaları,

açılan proje yarışmasını kazanan bir Avusturya firması tarafından üretilmiş ve Tuna Nehri ile Karadeniz üzerinden İstanbul'a taşınmıştır.

İbadet mekânını apsis bölümünden ayıran, üzeri altın yaldızlı, görkemli ahşap ikonastasis, yapıdaki demirden olmayan sözü edilebilecek tek öğedir.

Düşündürücü giz, din ve sanat tarihine, "bağışlama ve barış" gibi bir incelelikle giren bir aziz adına yaptırılan bu yapının demir gibi sert bir malzemeye dayanmasıdır. Bu yaygın düşünüş yalnızca demirci erbabı tarafından kabul edilmez onlar; demiri "dünyanın sert bir malzemesi olarak değil, tam tersine işlenebilen, inceliklere, bükülmelere sonsuzca izin veren bir malzeme" olarak değerlendiriyor. Demirciler bu yapıyı mermer yapılardan daha yumuşak bulur. Tılsımını da herhalde buna bağlamak gerek. Sert görünen incelik! ●

AHİ ÇELEBİ CAMİİ

Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si rüyanın içindeki gerçek, gerçekliğe karışmış rüyadır. Olağan nesneler, yapılar, yollar, olaylar bir biçimde döner bu olağanüstünün evrenine girer. Zira Çelebi'nin kendi anlatımıyla seyahatinin başlangıcı rüyadır.

Evliya Çelebi, Seyahatname'sinin başlarında babasının "anlatımından" şunları yazar: "Sen 1050 Muharrem'in aşure günü kaybolduğun kutlu gecede nice dualar ve inna ateyna suresini bin kez okudum. O gece rüyamda seni gördüm. Bursa'da Emir Sultan hazretlerini ziyaret edip ondan yardım istiyordun ağlayarak (seyahat rica edüp buka ederdin). O gece bütün evliyalar benden rica edip senin seyahate gitmene izin vermemi istediler. Ben ve bütün evliyalar sana destur verdik fatiha okuduk."

Evliya Çelebi, babasıyla birlikte naklettiği o gece, "Ahi Çelebi Camisi'nde olduğunu" söyler ve rüyasında gördüğü peygamberden "şefa'at" dileyeyeceğine, "Seyahat ya Resullah" diyerek başarı rüyadan gerçeğe, gerçekten rüyaya yolculuğa.

Gezi edebiyatının bu klasiği, Ahi Çelebi Camisi'nin de İstanbul

folkloründe önemli bir yere sahip olmasını sağlamış. Artık bu cami, içinde edilen duaların kabul edildiği bir kut-sallığın mekânıdır.

Eminönü'nde Yoğurtçular Sokağı'yla Değirmen Sokağı'nın birleştiği köşede bulunan Ahi Çelebi Camisi'nin 1480-1500 yılları arasında yapıldığı tahmin ediliyor. Dikdörtgen plan üzerine, ikişer kemerle desteklenen tek kubbeli bir yapıdır. Cami, üzerinde yazılana göre, "Tabip Kemal Ahi Tebrizi tarafından yaptırılmış." Caminin banisi, Fatih Darü's-Şifası'nda hekimbaşlık ve mutfak emini görevlerinde bulunmuş.

Fakat tarihi dokusu hayli değişmiş; epey badire geçirmiş. Kanlı Fırın Mes-cidi ve Yemişçiler Camii olarak da bilinen Ahi Çelebi Camii 2 Temmuz 1539 ve 18 Mayıs 1653 yıllarında iki kez yanmış ve 1892 depreminde hasar görmüştür. Tezkiret'ül Ebniye'de Mimar Sinan'ın eserleri arasına gösterilen tarihi yapının yenileme çalışmalarına son yıllarda hız verilmiş.

Ancak bütün bunlar yapının içinde dua edenlere verdiği huzuru, umudu azaltmamış ●

S. DUMAN

ÖZCAN YÜKSEK

İSTANBUL FETHİYE MÜZESİ (PAMMAKARİSTOS)

ZAMANA DAYANMANIN TILSIMI

S. ÇAKIRAK

Kariye Müzesi'nden sonra Bizans Rönesans sanatının öncülü sayılabilecek İstanbul'daki mekânlarından biri Theotokos Pammakaristos (Tanrının Sevinçli Anası) Kilisesi diyebiliriz. Mozaik, fresko çokluğu bakımından Ayasofya ve Kariye'den çok daha az eser barındırıyor, ne var ki o dönemi yansıtan üçüncü önemli yapıdır. Kariye Müzesi için yaptığımız uyarıyı burası ve Ayasofya için de yinelemekte yarar görüyoruz. Buralardaki ikonografiyi

incelemiş güvenilir kaynakları okuyarak dolaşmak, turist genel geçer düşüncesinden çok ötesini, daha iyi algılamayı ve haz duymayı sağlayabilir.

İoannis Komnenos ve karısı Anna Doukaina tarafından 12. yüzyılda yaptırılmış. Fatih'in Çarşamba semtindeki bu yapı Osmanlı döneminde de bir süre kilise olarak kullanılmış. II. Mehmet (Fatih) kendi adını taşıyacak en büyük camiyi, Bizans'ın en önemli kiliselerinden biri olan Havariyun (Ayii Apostolii)

Kilisesi'nin yerine yaptırmaya karar verince, o zamanki Ekümenik Ortodoks Patriği olan Gennedios, patriklik merkezini buraya taşımış. Fatih Sultan dönemine ilişkin yazanlar, padişahın buraya sıkça geldiğini ve Gennedios'la çeşitli konularda sohbet ettiğini söylüyor.

III. Murat 1591'de Gürcistan ve Azerbaycan savaşlarını kazanıp geri döndüğünde, o da zaferinin anısına burayı cami yapmaya karar vermiş. Dolayısıyla o zamandan beri adı Fethiye Camii'dir.

Cami, geçmiş kilisenin asıl ve büyük olan bölümünde yapılmış. Caminin yapımı sırasında ve daha sonraki dönemlerde kilisenin mimari yapısı tamamen olmasa bile bir tanım yapılmasını güçleştirecek denli bozulmuş.

Şimdi, İstanbul tarihin en önemli mozaiklerinden ve freskolarından bir

kısmını gördüğümüz ve 1930'ların sonuyla 1940 yılları arasında müze yapılan bölüm "pareklession", yani yan kilise, ikinci şapel. Bu bölüm 14. yüzyılın başında Mihail Glabas tarafından kendisi ve ailesi için mezar şapeli olarak yaptırılmış.

Buradaki mozaiklerin ve freskoların önemi hem kendi dönemlerini aşmaları, resim sanatını perspektif, renk ve öyküleme bakımlarından etkileyecek denli olgun örnekler olmasıdır; hem de onca badireden sonra bu denli canlı kalabilmiş olmalarındandır. Günümüzde sanat dünyası dahil, herkese "hızlı tüket, yarı yenisini tekrar tüket" düşüncesi hakim. Böyle bir dönemin içinden bakınca, bu eserleri yapanların zamana dayanıklılık görüşü başka türlü bir önem taşıyor ●

T. TAPKAN

DOLMABAHÇE SARAYI

EKLEKTİK TARZ

Günümüzde İstanbul Boğazı çoğunlukla teknelerle geziliyor. Kabataş bu gezilerin çoğunun başlangıç noktası. Bu nokta, Osmanlı'nın Batılılaşma sürecini anlatan yapıların temsil gücü bakımından en önemlisi olan Dolmabahçe Sarayı'nın eşiğidir.

Dolmabahçe Sarayı mimari bütünlük bakımından herhangi bir üsluba dâhil edilemiyor. Eklektik diyebileceğimiz bir tarzı düşündürüyor. İstanbul'a birçok yapıt veren Balyan ailesinden baba Karabet ve oğlu Nikogos'un

eseridir. Barok ve rokoko tarzı bu yapının İstanbul'daki diğer benzerlerine örnek olarak Beylerbeyi Sarayı ve Ortaköy Camii gösterilebilir. Dolmabahçe'nin tarihsel önemi, Doğu'nun değerlerinin temsilcisi olan Topkapı Sarayı'nın terk edilerek "Batı'ya benzemeye" yönelik eğilimi yükseltmesindedir. Avrupa'daki anıtsal sarayların bir özenti olarak şekillenmesinin nedeni de bu olmalı. Bu sarayın yerinde, batılılaşma hareketini başlatan II. Mahmut'un yaptırdığı daha mütevazı bir yapı olan

T. TAYHAN

Çinili Köşk ve daha sonra yapılan Beşiktaş Sahil Sarayı varmış. Dolmabahçe Sarayı'nın bir başka özelliği, daha o zamandan, İstanbul'un ve Boğaziçi'nin neredeyse tamamına yakını boş araziye kenarına denize doldurulmasıyla yapılmasıdır. Bu yapı için Osmanlı devleti dış devletlerden borç almış. Padişah Abdülmecit tarafından yaptırılan saray, 1856'da dillere destan bir törenle açılmış.

Sarayın içi duvarlardan tavanlarına dek aşırı süslemesiyle, modernizmin o günkü simgeleri olan avizeleri, vazoları, tablolarıyla ünlüdür. En güzel bölümlerinden biri Bayramlaşma (Muayede) Salonu'dur; 36 metre

yüksekliğindeki bu bölüm 56 sütunla çevrilidir. İkinci katı oluşturan dört geniş balkonun olduğu bölümler, Fransız saraylarında olduğu gibi konuklara ve saray orkestrasına ayrılmıştır. Denize ve karaya açılan 12 kapısı vardır. Burada sıklıkla gözden kaçan yapılardan biri Dolmabahçe Muvakkithanesi'dir. Zaman kavramını saatlere göre düşünme geleneğinin yeni oluşmaya başladığı bir dönemde, 27 metre yükseklikte bir saat kulesinin yanında bu muvakkihane, geçmişle modern dünya arasındaki karakteristik bir bağıdır. Bu özelliğiyle Dolmabahçe Sarayı, Boğaz'ın kıyısında bütün zamanlar arasında gizemli bir bağ kuran özel bir mimari yapıttır. ●

T. TARHAN

YAHYA EFENDİ TÜRBESİ

İSTANBUL'UN KORUYUCUSU

SERKAN ŞENTÜRK

Dolmabahçe Sarayı'yla bu bölgeye yerleşen Osmanlı yönetimi, buraları neredeyse bir saraylar ve bunlara bağlı köşkler deryasına çevirmiş. Yıldız Parkı'ndaki Yıldız Sarayı da bunlardan biridir. Saray, Padişah III. Selim'in annesi Mihrîşah Sultan için yaptırılmış. Daha sonra II. Abdülhamit burayı Osmanlı İmparatorluğu'nun ana sarayı olarak kullanmış. Bu saray kompleksi, Boğaziçi'nin sahil şeridinden başlayarak kuzeybatıya doğru yükselip sırt çizgisine kadar tüm yamacı kaplıyor. Yıldız Parkı,

- otomobil trafiğine açılmış olmasına karşın- hâlâ güzel pek çok özelliğini koruyor. İnsanı kent gürültüsünden kopartan tılsımlı koruluk içine yerleşmiş saraylar, köşkler, yönetim, koruma ve saray servis yapılarının pek çoğu günümüzde lokanta ve benzeri hizmetler veriyor.

Yıldız'da Yahya Efendi'nin zarafet örneği türbesi vardır. Kanuni Sultan Süleyman'ın sütkardeşidir, ancak karakterleri gibi yolları da ayrılmış. Yahya Efendi, Anadolu yakasındaki Hazreti

Yuşa, Üsküdar'daki Aziz Mahmud Hü-dai ve Sarıyer'de Telli Baba'yla birlikte Boğaziçi'nin dört koruyucusundan biri olduğuna inanılan bilgidir. Halk arasında anlatılan öykülerinden biri Yahya Efendi'nin Yıldız'daki türbesi gibi zariftir: Yahya Efendi, Hızır'la arkadaştır. Kanuni Sultan Süleyman, ona, kendisini Hızır'la tanıştırmayı için durmaksızın ısrar eder. Padişah ve Yahya Efendi bir gün bir sandalla Boğaziçi'nde gez-meye çıkar. Sandalda bir üçüncü kişi daha olur. Bu kişi padişah Süleyman'ın parmağındaki paha biçilmez yüzüğü uzun süre inceledikten sonra, "Yüzüğü-nüze bakmam için bana verir misiniz" der. Yüzüğü alır ve denize atar. Kanuni alı al, moru mor olur ama kendisini tut-mayı da başarır. Sandal, Kuruçeşme'ye

yanışınca Yahya Efendi'nin arkadaşı, elini deryaya daldırır ve denize attığı yüzüğü çıkarıp padişaha verir. Karaya çıktıklarında Yahya Efendi "Yanımızda-ki zat Hızır Aleyhisselam'dı" der. Kanu-ni "Neden bana tanıtmadın? Oysa onu tanımayı ne kadar istediğimi biliyor-dun" diye sitem ederek sağına soluna bakınır ama adam yok olmuştur. Yahya Efendi'nin yanıtı can yakıcı bir tuhfedir (armağan): "O kendisini tanıttı ama sen tanıyamadın."

Denizin kenarındaki Mevlevi Tek-kesi'nin yıkılmasından sonra yaptırılan Çırağan Sarayı halka kapalı. Geçirdiği bir yangından sonra yapılan onarımlar da zaten bu yapıya özgünlük kazandı-ran süsleri, öğeleri handiye büsbütün silmiş ●

YAHYA EFENDİ TEKKESİ (RESTORASYON ÖNCESİ) / İRFAK UNUTMAZ

MASLAK KASIRLARI

BETON DÜNYAYA DİRENEN DOĞA

Beşiktaş Deniz İskelesi'nden başlayarak yolun Maslak'a kadar olan bölümü neredeyse adım atacak yer kalmamacasına binayla doldurulmuş durumda. Maslak civarını şimdi çepeçevre saran gökdelenler de bu yapılaşmanın bugünkü son aşamasını oluşturuyor. İşte tam böyle bir beton, çelik ve cam dünyanın içinden geçerek İstinye ve Tarabya kavşaklarına gelindiğinde tabelaların yönlendirmesiyle varılabilen Maslak Kasırları, bütün mimari özelliklerinden önce, içinde yer aldığı doğayla, bahçelerle insana, nefes alınabilecek bir dünyanın küçük ama önemli bir kesitini gösteriyor.

Buradaki Osmanlı yapılarının ilk nüvelerinin oluşma tarihi hakkında kesin bilgi yok. Zira bu bölge o zamanlar İstanbul ormanlarının bir parçası ve başta padişahlar olmak üzere, Osmanlı elitlerinin av sahası. Akılda canlandırılabilmesi için o dönemin doğal görünümü şöyle özetlenebilir: Şimdi semt adıyla anılan yerleşimlerin hiçbiri yok. Burası bir ucu Kâğıthane Çayırı'nda, bir ucu Beşiktaş, Bebek-Ortaköy sahilinde bir ormandır. Dolayısıyla başka ormanlarda olduğu gibi buralarda değişik zamanlarda ava çıkan kesimlerin dinlenmesi, barınması ve eğlenmesi

için kalıcılığına önem verilmeyen türden yapılar da hep olmuş. "Maslak" adının ise şimdi yeri tam saptanamayan bir su depolama ve dağıtma yapısından geldiği düşünülüyor.

Bugün birer müze ve dinlenme yeri olarak gezdiğimiz bu yapıların ilk halleri II. Mahmut zamanında yapılmış. Sultan Abdülaziz döneminde yapılan eklemelerle bugünkü karakterine kavuşmuş.

Bu kasırlar topluluğu henüz şehzadeyken Abdülhamit için av ya da dinlenme mekânları olmaktan çok, zamanının önemli bir bölümünü geçirdiği yaşam alanı olmuş. Öyle ki, V. Murat'ın tahttan indirildiğini ve kendisinin Osmanlı tahtına geçirildiğini Abdülhamit buradayken öğreniyor.

Kasr-ı Hümayun, Mabeyn-i Hümayun, Paşalar Dairesi, Çadır Köşkü ve limonluktan oluşan Maslak Kasırları'nın önemli özelliklerinden biri Osmanlı ahşap mimarisini, pek çoğu birer marangozluk abidesi sayılabilecek bina içi ahşap sistemlerini bugüne taşıyor olmasıdır. Sultan Abdülhamit'in çalışma ve yatma bölümü olan Kasr-ı Hümayun'daki odaların tavanlarında ve salondaki kalem işi renkli süslemeler, buradaki doğanın verdiği esenliği

M. BÜYÜKCAYA

besliyor.

Kâgirden tek katlı küçük bir yapı olan Mabeyn-i Hümayun, padişahın özel dairesidir. Bu yapının az ilerisindeki limonluk ise bugün de birbirinden değerli bitkilerin, kamelyaların, frenk ağaçları ve muzların olduğu havuzlu, camdan bir dinlenme alanıdır.

Osmanlı devrinde de çok az binada bulunan cihannümaya benzeyen Çadır Köşkü sekizgen bir plan üzerine kurulmuş. Çatısındaki geniş saçaklar, etrafını dolanan balkonu ve ahşap işçiliğiyle göz alıcı bir mekân. Alandaki mütevazı son yapı tek katlı ve kâgir olarak inşa edilmiş ve içinde sade bir Osmanlı hamamı olan Paşalar Dairesi'dir ●

Y. GÜNGÖR

TELLİ BABA TÜRBESİ

ÜÇ VAKTE KADAR...

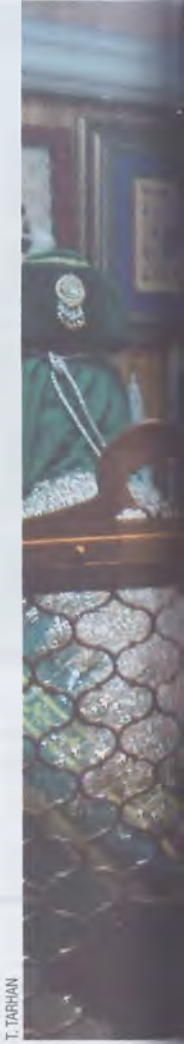
Rumeli Kavağı'nda antik çağdan beri yerleşim olduğu biliniyor. Antik çağda burada İason'un yaptırdığı bir Kybele ve Serapis tapınağı bulunduğu birçok kaynakta yer alır. Geçmişte bir balıkçı köyü olan yerleşim, bugün de balık kültürüyle söz ettirir kendinden.

Fakat bütün bunlardan ve öteki bütün efsanelerinden daha çok bilineni Telli Baba'dır. Günün hemen her anı bu türbenin önü çiçekli, kurdeleli gelin arabalarıyla ve ağırlığını kadınların oluşturduğu evlenmek için dilekte bulunmaya gelen insanlarla doludur. Telli Baba'nın kimliği hakkında tam olarak bir bilginin olmaması buraya olan ilgiyi azaltmak bir yana daha da artırıyor. Türbe-de yatan hakkında çeşitli rivayetler var. Bunlardan birine göre asıl adı İmam Abdullah Efendi olan Telli Baba, Fatih devrinde orduda tabur imamı iken şehit olmuş; 80 yıl önce hastalıklı bir genç kadının onu rüyasında görmesiyle birlikte mezarı ortaya çıkarılmış. O günden sonra iyileşen genç kızın peşinden birçok insan bu türbeyi ziyaret etmiş.

Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdayi, Beykoz'da Hazreti Yuşa, Beşiktaş'ta Yahya Efendi ile birlikte Boğaz'ın dört bekçisinden biri olduğuna inanılır. Ancak burada Boğaziçi'nin başka bir efsanesi, tılsımlarından biri daha var. Rumeli Kavağı'nın ilerisindeki Garipçe

köyü, handiyse antikçağdaki Gyropolis adını sürdürüyor. Mitolojinin çıkarıcı tanrıları tarafından lanetlenmiş mağrur kral Phineus burada yaşamak zorunda bırakılmıştır. Kuş gibi kanatları olan tuhaf yaratık harpiller, kralın yiyeceklerini çalıyor, kirletiyor ve onu açlığın pençesinden çıkamaz hale getiriyorlar. Altın Post'un arayıcısı kahraman Argonotlar bu yaratıkları bir daha buraya uğrayamayacak biçimde korkutup kovmuşlar. Phineus'un onlara akıldan, öğütten, deneyimden vereceği başka şeyi olmadığı için o da borcunu böyle ödemiş. Zira, Argonotlar Boğaz'ın en tehlikeli, en çetrefil yeri olan Karadeniz'in ağzından içeri girmek zorundadırlar. Denizin buradaki zalimleşebilen cilveleri bir yana, bir de Symplegadlar, yani çarpışan kayalar vardır. Aralarından bir gemi geçmeye kalktığında, bu iki kaya iki kıyıdan hızla birbirilerine kenetlenir ve aralarındaki gemiyi tuz-buz edermiş. "Bu kayalara geldiğinizde, önden bir güvercin uçurun" demiş Phineus; "kuşu ezmek için birleşen kayalar geri çekilmeye başladıklarında, onlar yeniden birleşmeye zaman bulamadan siz de geminizi hızla sürün ve geçin."

Biri Anadolu Kavağı'nda öteki Rumeli'de olan karşılıklı bu iki kaya bugün de yerlerinde. Arogonotlar efsanesi

T. TASHAN

Karadeniz'de devam ettiğine göre, Phineus'un öğüdü yerini bulmuş sayılıyor. Bu efsane İstanbul Boğazı'nın zorluklarının bir imgesi olarak da okunabiliyor... ●

BOĞAZİÇİ

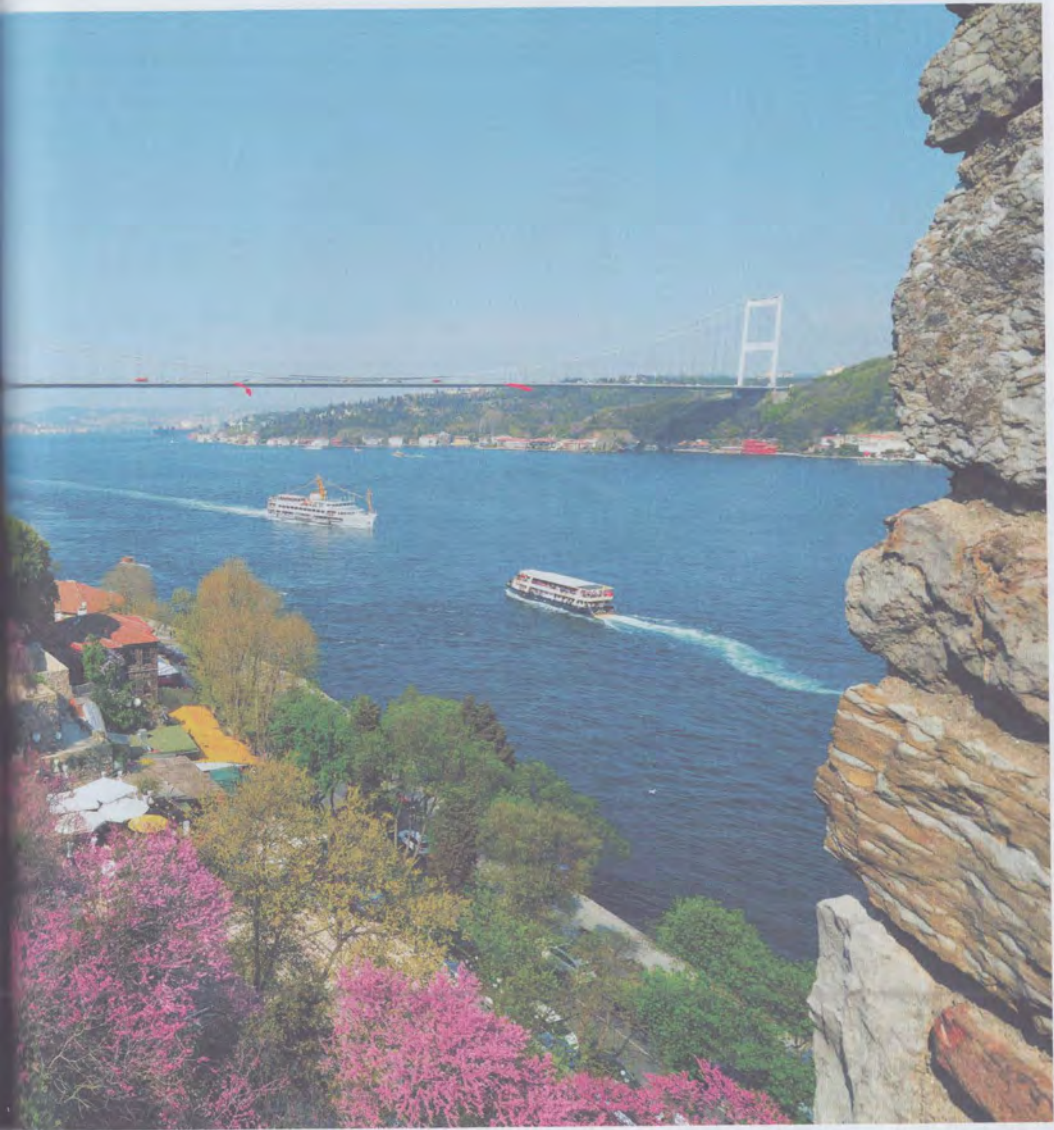
TILSIMLAR YARATAN COĞRAFYA

Mitolojinin kıskançlık öykülerinden biri, yeryüzünün coğrafi şaheserlerinden İstanbul Boğazı'na, duyan herkesi afallatan "Bosporos" yani İnek Geçiti adını vermiş. Boğaz'ın en eski yerleşimcilerinden olan Bizanslılar, Yunanca inek βούς (bous) ve geçit anlamlarına gelen πόρος (poros) sözcüklerini birleştirerek türetmişler bu sözcüğü: Mitolojinin öyküsü özetle şöyle:

Hovardallığıyla nam salmış Zeus, İo adında güzelliğinin ışığıyla yeri göğü kışkırtan bir kıza âşık olmuş. Zeus hem kırdığı cevizin kırık geçtiğini, hem de karısı Hera'ya yakalanmasının nele-re yol açabileceğini bildiğinden, bu aşk oyununu gizlilik içinde yürütmeye çalışmış. Bir gün Hera'ya yakalanmak üzereyken kendisini buluta, İo'yu ise bir ineğe dönüştürmüş. Bu hokus pokusa aldanmayan Hera, Zeus'tan ineği kendisine hediye etmesini istemiş. İo'yu Zeus'tan uzak tutsun diye de Argos Panoptis adlı canavarı ona bekçi yapmış. Zeus da Hermes'i yollayıp Argos'u öldürmüştü. Bunun üzerine Tanrıça Hera da bu güzel ineği delirtecek bir at sineği göndermiş. Sinekten kurtulmak

için koşmaya başlayan İo, boğaza geldiğinde kendini sulara bırakmış. Yüzerek geçtiği karşı kıyıda, Keroessa adında bir kız doğurmuş. Kız da büyüdüğünde, hovardalık ve tecavüz işlerinde Zeus'tan aşağı kalmayan Deniz Tanrısı Poseidon'dan Byzas adında bir oğlan

T. TAŞHAN

doğurmuş. İşte bu çocuk İstanbul'un kurucusu Byzas'tan başkası değildir.

Fakat antik dünyada ve devamında Boğaz'a verilen başka adlar da var. Örneğin "Bosporus" sözcüğünün Yunanca "fosforos"dan (fosforlu, ışık saçan) geldiği düşünülerek Batı dillerinin bir

kısımında bugün de böyle anılır. Mercü'l bahreyn/Mecma'ül bahreyn (İki denizin harman olduğu yer) de Boğaz'ın isimlerinden biridir.

İstanbul'un kurgusunu coğrafi olanaklar bakımından belirleyen Haliç'tir. Her mevsimde, her türlü rüzgâra karşı

son derece güvenli bir doğal liman olan Haliç, İstanbul'u, Türkiye ölçeğinde öteki bütün deniz şehirlerinden ayırıyor. Bu nedenle olsa gerek eski kaynaklarda "Halic-i bahr-i rûm", "Halic-i bahr-i siyâh", "Halic-i konstantiniyye" adları kullanılmış. Osmanlı'nın inanç tercihindan ötürü kısa bir süre İslâm-bol Boğazı da denmiş.

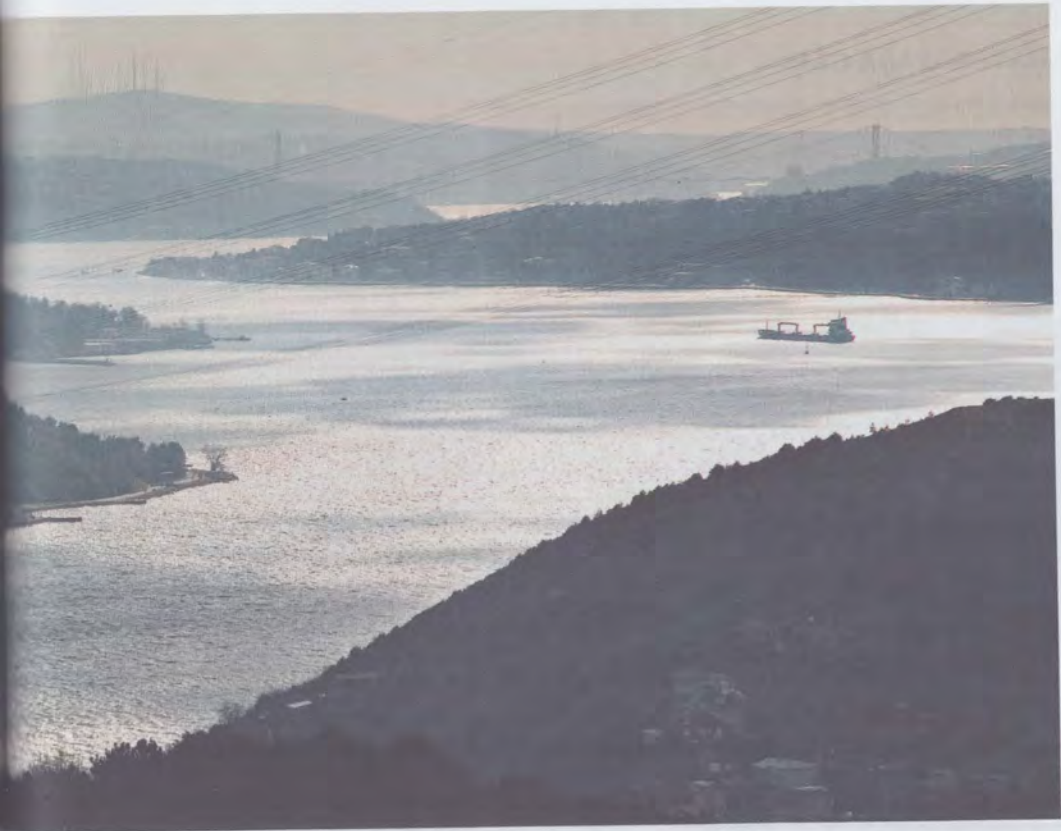
Bizans Devri'nden Osmanlı'nın son dönemine dek Boğaz'da nerdeyse yerleşim yok. Birbirinden küçümsenmeyecek aralıklarla birkaç çiftçi ve balıkçı köyünden söz edilebiliyor. Zira Boğaziçi'nin bugün binalarla tıklım tıklı olmuş bütün kıyıları ormandır. Belgrad

Ormanları'nın sınır noktalarından biri Beşiktaş'tır. Karayolu neredeyse yoktur.

İstanbul Boğazı'nın jeolojik oluşumunu şöyle özetleyebiliriz:

İstanbul da, Boğaziçi de 4. jeolojik zamanda oluşmuş. Ancak İstanbul Boğazı'nın oluşma biçim ve özelliklerine ilişkin kesin bir karşılık bulunabilmiş değil. Bugüne dek yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda ağır basan kanılardan biri şöyle: Jeolojik açıdan İstanbul Boğazı, deniz suları ile dolmuş bir fay çöküntüsüdür.

Bu muazzam oluşum için diğer bir görüş şöyle: Boğaziçi'nin olduğu yerden çok eski çağlarda çok büyük bir akarsu

S. ÇAKIRMAK

geçmekteydi. Başta Haliç olmak üzere, bugün Boğaziçi'nde koy olarak beliren yeryüzü şekilleri o dönemde bu akarsuyun kollarının ana suyla birleşme noktalarıydı. Buzul çağı bitip dünyadaki buzul çözülmeleri başlayınca tüm sular gibi bu akarsuyun da seviyesi yükseldi ve günümüzdeki biçimini aldı. Bu su yükselmesi, Boğaz'ın suyla dolarak Karadeniz'le birleşmesi, kimi araştırmacılarca mitolojide ve kutsal kitaplarda yer alan Nuh Tufanı'nın merkezi sayılıyor.

İstanbul Boğazı, Karadeniz'den alçak, Marmara Denizi'nden yüksektir. Bu nedenle Karadeniz'den Marmara Denizi'ne sürekli bir yüzey akıntısı

vardır. Yüzey akıntıları, Boğaziçi'nin orta kesimlerinde şiddetli duruma gelir. Örneğin Kandilli açıklarından başlayarak güneye doğru bazen büyük bir ırmak hızına erişir. Tuz oranı bakımından birbirinden farklı olan Karadeniz'le Marmara'yı bağlayan İstanbul Boğazı'nda dip akıntıları oluşur. Kimi zaman ana akıntının yolu üstünde bulunan koy ve burunların kıvrımlarına giren suyun, kıyıdaki kıvrımları izleyerek ters yönde akmasıyla da anaförler oluşur. Bu anaförlerin ana yüzey akıntısına tekrar karıştığı noktalar girdaptır. Denizciler bu çatışmalara "ayna der." ●

HAYDARPAŞA GARI

AYRILMANIN VE KAVUŞMANIN MEKÂNI

T. TARHAN

İnsan gitmekle ve gelmekle büyür, zira dünyaya başka yerlerde değmek demektir yolculuk. Hüznü de tekrarlanabildiği halde tekrarı olmayan sevinci de yaşatır yol. Demiryolunun, icat edildiğinden bugüne dünya edebiyatının, sinemasının vazgeçilmezlerinden biri

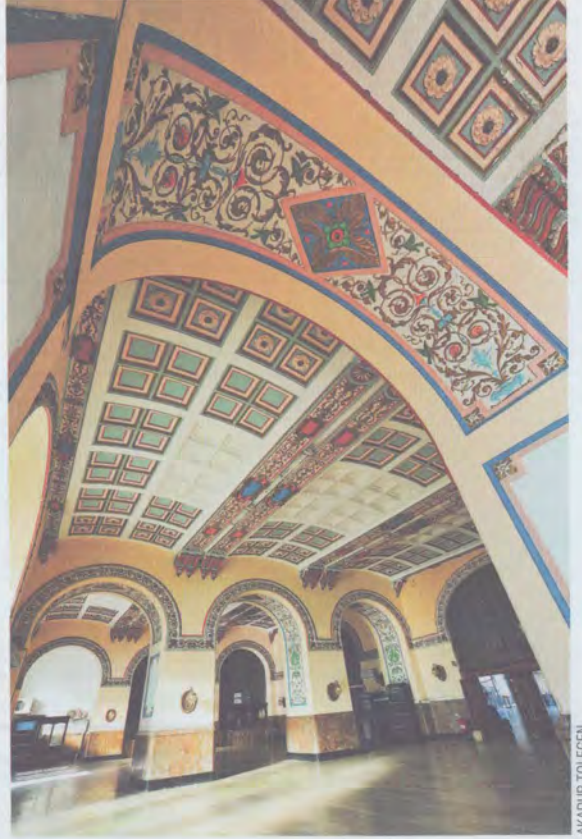
olması değişik başka nedenlerle birlikte bu kavuşmaların ve ayrılımların tılsımından ötürüdür.

Anadolu yakasında yer alan Haydarpaşa Garı, salt işleviyle değil kütlesi ve konumuyla da hizmete açıldığı 1908'den bu yana İstanbul silüetinin

önemli bir parçası oldu. Mimarlık ve sanat tarihçileri bu yapıyı gotik, neoklasik ve Alman Rönesansı tarzlarının bir karışımı olduğu için eklektik bulur. Otto Ritter ve Helmuth Cuno adlı iki Alman mimarın eseri olan bina, emperyalist ilişkilerin tarihi bakımından da bir simgedir. Avrupa'nın büyük devletlerinin sömürgelerini artırma ve farklı halkların kaynaklarını paylaşma yarışına hayli geç katılan Almanya'nın bu yarışta hız kazanma isteğinin bir parçası olarak doğmuştur. Haydarpaşa Garı, İstanbul- Bağdat Demiryolu hattının başlangıç istasyonu olarak inşa edildi. Asıl mu-

rat edilense, Almanya'nın Hindistan'a ulaşma beklentisinin bir parçası olmasıydı. Osmanlı, Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girdi ve yenildi. Bu savaş yıllarında gar deposunda bulunan cephanelere yapılan bir sabotajla çıkan yangın binaya büyük hasar verdi. İstanbul'dan Bağdat'a, Şam'a ve Hicaz'a tren seferleri düzenleyen gar, bu paylaşım savaşına karşı verilen mücadelenin de simgelerinden biri oldu.

Haydarpaşa Garı, Cumhuriyet'ten

AKAÜR TOLEGEN

sonra demiryolu, hem Anadolu'yla İstanbul arasında güvenli ve ekonomik bir ulaşım aracı olduğu ve işlevi bütün Türkiye tarafından benimsediği için anılmalar kazandı; hem de İstanbul'da yaşayan emekçi katmanların gündelik yaşamında önemli bir yere sahip oldu. Bulunduğu yeri estetik bakımdan da dolduran ve bir dönemin simgesi sayılan bu tarihi istasyonun şimdilerde otele dönüştürülmek istendiğine dair haberler ise basından eksik olmuyor ●

ŞEMSİ PAŞA CAMİİ

SİNAN'IN ANDACI

Üsküdar'daki Şemsi Paşa Camii, mimarlık tarihinin bir şaheseridir. Mimar Sinan, ustalığının zirvesinde yapmıştır bu camiyi. Bazı yapılar vardır,

insan "ağız içinde dil gibi" duyumsar kendini orada. Mimar Sinan'ın yaşamının sonlarına doğru yaptığı bu cami de öyledir. Bunu sağlayan hesaptır elbette;

geometriyi olağanüstü kavrayan zekâ ve görgüdür. Bu yapıya “çağını aşmıştır” dedirten de bunlardır.

Dışında yapıyı sarıp sarmalayan kötü ticari kuruluşların yarattığı kirliliği görmemeye çalışarak izlendiğinde dış cephenin sadeliği başka bir şaşırtıcılıktır. Kimse “bu yapı, bu ülkenin en büyük mimarının eseri” demez. Ama içeride şaşmamak olanaksızdır...

Mimar ve şair Cengiz Bektaş şöyle özetlemiştir: “Sinan bu daracık yerde öyle bir düzen kurmuş ki, tüm dünyaya açmış onu. Üsküdar yönündeki küçük

kapıdan girin. Şemsi Paşa'nın yakınlarına ait gömütlerin bulunduğu ilk avluyu geçin, camiyle medrese arasında kalan daracık yerden 'L' biçimli, revaklı -üstü örtülü önü açık- asıl avluya en dar yerinden süzülün. İnsanca ölçülerinize saygı duyulan, sizi temel alan bir avluda bulacaksınız kendinizi. Siz yürüdükçe büyüyecek avlu. Denize doğru bir yelpaze... 'L'nin iç köşesine gelirken omuzlarınızdan tutacak Sinan, sizi sağınaza döndürecek... Karşınızda Boğaz. Yeryüzünün seçilmiş köşesi. 'Bak' diyecek Sinan, 'ne güzel değil mi?' ●

CEREN SALMAN

UFUK SARIŞEN

KIZ KULESİ

GECELERİN SULTANI

T. TAPKAN

Bir yapı, bir güzelliğe güzellik katınca hayaller de çeşitleniyor. Bunların en güzellerinden biri, yaşamı denizin uzun yollarında geçenlerin, ya da onların yakınlarının özlemlerini içeren bir imgeye yaslanıyor:

“Binlerce, binlerce yıl önce bugünkü Kız Kulesi’nin yerinde çok büyük bir kaya varmış. Gündüz hiç kimseye görünmeyen ama gece olunca denizden çıkan, kanatları ve yeleleri gümüşten

deniz atları bu kayanın üzerine incecik ama hiçbir rüzgârın, fırtınanın, dalganın yıkamadığı uzun mu uzun tunçtan bir sütun dikermiş. Bu sütunun üzerinde de yine hiçbir rüzgârın söndüremediği bir meşale yanarmış. İşte bu meşale buradan gece gelip geçen gemilerin yolunu Marmara Denizi’nin girişinden ta Karadeniz’in ağzına kadar ışıltı ışıltı aydınlatırmış.”

Huyunu suyunu bilmedikleri, cilvesi

bol boğazlardan gece geçmek, tarihin hemen bütün dönemlerinde denizcilerin kâbusu olmuştur. Kız Kulesi inşa edildiği günden beri denizcilerin bu kâbusunun tek dermanı olan deniz feneri olarak görev yapmış.

Tuhaf ki Kız Kulesi için üretilmiş söylencelerin diğer hepsinde daima bir hüznün vardır.

Efsanelerden biri, bir dönem kule-nin adına da kaynaklık etmiş ve Batı yazınında bir zaman kuleye “Leandros Kulesi” denmiş. Efsane özetle şöyle: Sevdiği Leandros’a verilmeyen Hero, bu kuleye kapatılır. Ama aşk bu; kadının aşığı geceleri yüzerek onu görmeye gelir. Hero da sevdiği yolu şaşırmasın diye, geceleri bir ışık yakar. Bir gün rüzgâr bu ışığı söndürür ve sevdalı erkek boğularak ölür. Van Gölü’ndeki Ahdamar’dan Çanakkale Boğazı’na dek, suyun içindeki yapıları süsleyen bu efsaneden başka efsaneleri de var Kız Kulesi’nin. Padişahın üstüne titredığı bir kızı varmış. Sarayın kâhinlerinden biri, padişaha kızının bir yılan sokmasıyla öleceğini söyleyince, cihana hükmeden padişah naçar olup deliye dönmüş. Son çare Kız Kulesi’ne göndermek olmuş kızını. Ancak yılan da boş durmamış, önce kızı bir prense aşık etmiş, sonra prensin kıza meyve gönderdiği sepetin içine girmiş ve kuleye gelerek kızı sokmuş. Kehanet de gerçek olmuş.

Avrupa kaynaklarında kuleye “Darmalis Kulesi” dendiğine ilişkin azımsanmayacak sayıda kaynak var.

Kız Kulesi için “tarihsel bilgi” başlıkları altında verilen ve küçümsemeyecek ölçüde yaygın olan kimi “bilgiler” bu efsanelerden daha güzel ve güvenilirdi diyemeyiz:

“Kız Kulesi, Bizans döneminde, Boğaz’dan geçen gemilerden vergi almak için yapılmıştır. Bir anlamda gümrük binasıdır. Kuleden Avrupa yakasına getirilen bir zincirle boğazdan geçen gemiler denetlenir ve yüküne göre her gemiden vergi alınır.”

Bir silüet olarak sadece Üsküdar’ın değil, İstanbul’un ve Türkiye’nin de simgelerinden biri haline gelmiştir Kız Kulesi. Milyonlarca insanın silüet olarak tanıdığı kulenin içi çok az insan tarafından bilinir. Gezi edebiyatı bakımından kuleyi sadelik içinde anlatanların başında Evliya Çelebi gelir:

“Deniz içinde karadan bir ok atımı uzak, dört köşe, sanatkârane yapılmış bir yüksek kuledir. Yüksekliği tam 80 arşındır. Sathı mesehası iki yüz adımdır. İki taraftan yerde kapısı vardır.”

İstanbul’un en eski deniz fenerlerinden biri olan Kız Kulesi, salgın hastalıklar döneminde karantina olarak, kısa süreli hapisliklerin mekânı olarak da kullanılmış. Bugün gördüğümüz bina II. Mahmut döneminden kalmadır.

Kule, 2000’li yıllarda neredeyse özelleştirilmiş bir biçimde lokantaya dönüştürüldü. Haftanın her günü belli aralıklarla Üsküdar-Salacak’tan kalkan sandallarla hem gezmek, hem de yemek, içmek amacıyla kuleye erişilebiliyor ●

YUŞA TEPEİ VE YOROS KALESİ

BOĞAZIN KORUYUCUSU

YOROS KALESİ / T. TARHAN

Mitolojik öykünün Boğaziçi'nden Karadeniz'e ilerleyişindeki duraklardan biri olan Anadolu Hisarı, bir balıkçı yerleşimi olmaktan gelen özelliklerinin çok azını da olsa koruyabilmiş. Bu bölge karşısındaki Rumeli Kavağı'yla mitolojide Altın Postu arayan Argonotların serüveninde önemli bir yere sahiptir. Örneğin mitolojinin boks maçlarından biri buradaki Yuşa Tepesi'nde yapılmış. Argonotlardan yumrukları güçlü Polluks'la vahşi bir güce sahip dev kral Amycus arasındaki günler süren dövüşü Polluks kazanmış ve Amycus'u bu maçta öldürmüştü. Öykü, buradaki 12 metre uzunluğundaki mezarın işte bu dev krala ait olduğunu söylüyor.

Pek çok kaynak bu tepenin tarihin ilk dönemlerinden itibaren kutsal bir yer olarak kabul edildiğini söyler. Nasıl kutsal kabul edilmesin ki; Yuşa Tepesi 200 metre yüksekliğiyle buradaki en yüksek tepedir. Bu tepeden Boğaziçi'ni seyretmek başlı başına bir tılsım, doğanın insana verdiği bir kutsallıktır. Resim sanatının akli başında erbaplarının Boğaziçi'ni resmetmek için bu tepeyi seçmeleri boşuna değildir. İstanbul tarihiyle ilişkisi olmuş çeşitli uygarlıklar burada kendi inançlarının tarihini aramış, görmüş, yaratmış. Bugün hiçbir iz kalmamış ama kimi kaynaklar burada ilkçağlardan kalma Zeus Tapınağı'nın, Bizans döneminde bir kiliseye

çevrildiğinden söz ediyor.

Kimi teolojik kaynaklar Yuşa Peygamber'in, Musa Peygamber tarafından fethedilmek istenen Kenan ülkesinden haber toplamak için gönderilen on iki casustan biri olduğunu ve Musa'nın ölümünden sonra Kenan'ı fethedip topraklarını on iki kabile arasında bölüştürdüğünü yazıyor. Kimi teolog, Musa Peygamber'den sonra gelen peygamberlerden biri olduğunu söylüyor.

İslamiyet'ten sonra buradaki türbenin, Yahya Efendi, Aziz Mahmud Hüddai ve Telli Baba'yla birlikte Boğaziçi'nin dört koruyucusundan biri olan Hazreti Yuşa'ya ait olduğuna inanılıyor. Bu inanç "Yuşa Hazretleri'nin, Musa Peygamber'le birlikte Mecma'ül bahreyn'e (Boğaziçi) geldiğini ve bir savaş esnasında Sütlüce'de öldüğünü, ama İstanbul'un bu en müsemma tepesine

gömüldüğüne" dayanıyor.

Buraya gelen yoğun ziyaretçi kitlesine hizmet vermek gerekmesiyle 1990'lı yıllarda türbenin yakınlarına kimi yapılar inşa edildi. Bu olağanüstü tepenin aşağıdaki tamamlayıcısı Yoros Buru'dur. Burada, Bizans kalesi kapladığı alan bakımından İstanbul'daki en büyük kaledir. Boğaziçi'nin tılsımına bu kalenin içindeki kulelerden bakınca bir renkler senfonisi görülebiliyor.

"Derdini Marko Paşa'ya anlat" deyişinde adı geçen Marko Paşa'nın konağı da burada. Sultan Abdülaziz'in hekimbaşı olan Marko Apostolidis, Hilal-i Ahmer'in yani günümüzdeki Kızılay'ın kurulmasında da başrolü üstlenenlerden biridir. Bu usta hekim ve aktivist, çözemeyeceğini bildiği sorunları, bir yere varmayacak yakınmaları bile sabırla dinlemesiyle ünlenmiş... ●

YUŞA TEPEİ / MUSTAFA BÜYÜKKAĞA

BURGAZADA

ÖYKÜ LİMANI

Burgazada geçmişinde sakladığı bütün öykülerle yeryüzü öyküsünün en ince, en latif kalemlerinden biri olan Sait Faik Abasıyanık'ın adasıdır. Sait Faik tepeden tırnağa bir tılsım, iyi ya da kötü cümle tılsımın zarif öykücüsüdür. Yaşamın güzel bir rastlantısı olarak onun yaşamının geçtiği Burgazada da tarihi boyunca taşıdığı öyküler ve olağanüstü doğasıyla başka bir tılsımdır.

Evliya Çelebi: "Ada halkı Rumlardan, çok az sayıda da Yahudi ve Ermeni'den oluşmaktadır" diye yazmış. Adada iki kilise, bir sinagog bulunuyor.

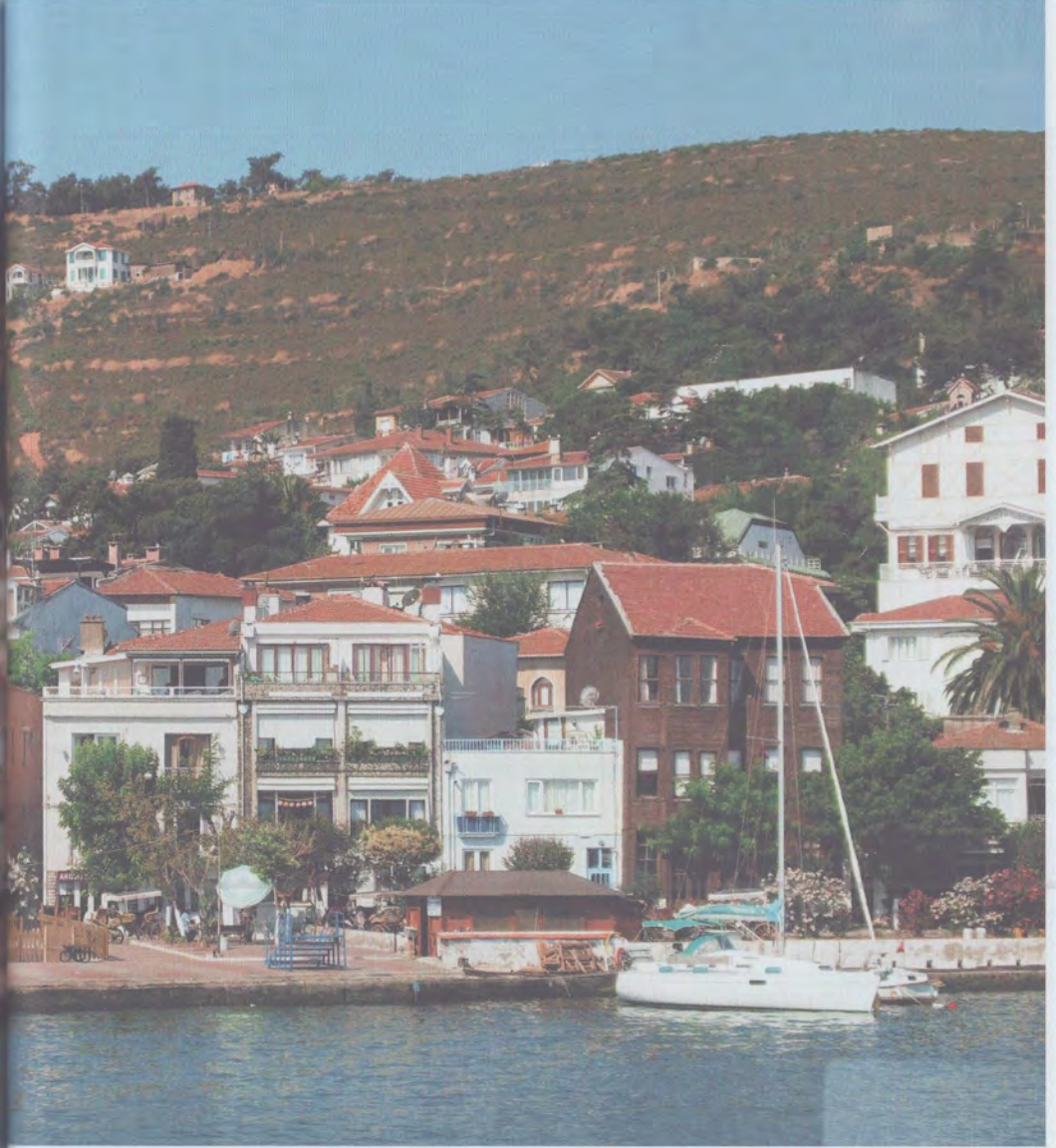
Burgazada, iki komşusu Heybeli ve Kaşık adalarını neredeyse panoramik olarak gördüğü için Burgaz'a ayak basan bu iki adayı bir anlamda ziyaret etmiş gibi oluyor. Buna bir de Heybeli'yle Burgaz'ı birbirinden ayıran muazzam Boğaz görüntüsünü eklemek gerek.

Geçirdiği korkunç yangından sonra Burgazada çam ormanlarından yoksun kaldı. Ama sahilleri ve yamaçlarındaki zarif ahşap köşkleriyle yine de insana başka bir yüzyılda yaşadığı duygusunu verebiliyor. Eski adalıları, daha o zamandan kendilerini büyük kentin karmaşasından ayrı gördükleri için olsa gerek vapura bindiklerinde: "İstanbul'a gidiyorum" dermiş.

İstanbul Boğazı'ndaki kirlenme,

adanın plajlarını da etkiliyor. Ancak, burayı bilenler uygun zamanlarda ve yerlerde denizin tadını çıkarabiliyor.

Adanın batısındaki Kalpazankaya ise gün doğumuyla da batımıyla da insanı büyülüyor. Bir de burada

düşünmek güzel oluyor, Sait Faik öykülerindeki sükunetin, doğa ve insan sevgisinin kaynaklarını ●

BÜYÜKADA RUM YETİMhanESİ

AHŞAP SARAY

Büyükada'nın tarihi dokusunda bugüne çıkan yapılarından biri, adadaki Ortodoks cemaatinin büyük ayinlerini yaptığı Ayios Dimitrios Kilisesi'dir. Büyükada'da bulunan dört camiden mimari bakımdan en dikkat çekeni II. Abdülhamid tarafından yaptırılan Hamidiye Camisi'dir. Mimari açıdan Batı etkisinde inşa edilmiş bulunan mekân, Ada Cami Sokağı'ndadır.

Fakat adada bugünkü görünümüyle bile insanı en çok etkileyen yapı, "dünyanın ilk çok katlı ahşap yapısıdır" diye nitelenen ve Manastır Tepesi'nde bulunan Prinkipo Rum Yetimhanesi'dir.

Bu heybetli yapı aslında 1898-1899 yılları arasında bir Fransız şirketi tarafından, "Prinkipo Palas" adı altında otel olarak inşa edilmişti. Mimarı, dönemin ünlü mimarlarından Alexandre Vallaury'dir.

Devrin yöneticileriyle otel için istenen anlaşma sağlanamayınca binayı, varlığını yoksunlarla paylaşmak isteyen bir kadın, Eleni Zarifi almış. O zamana kadar, Yedikule'deki Balıklı Rum Hastanesi'nde barınan yetim Rum çocukları buraya taşınmış.

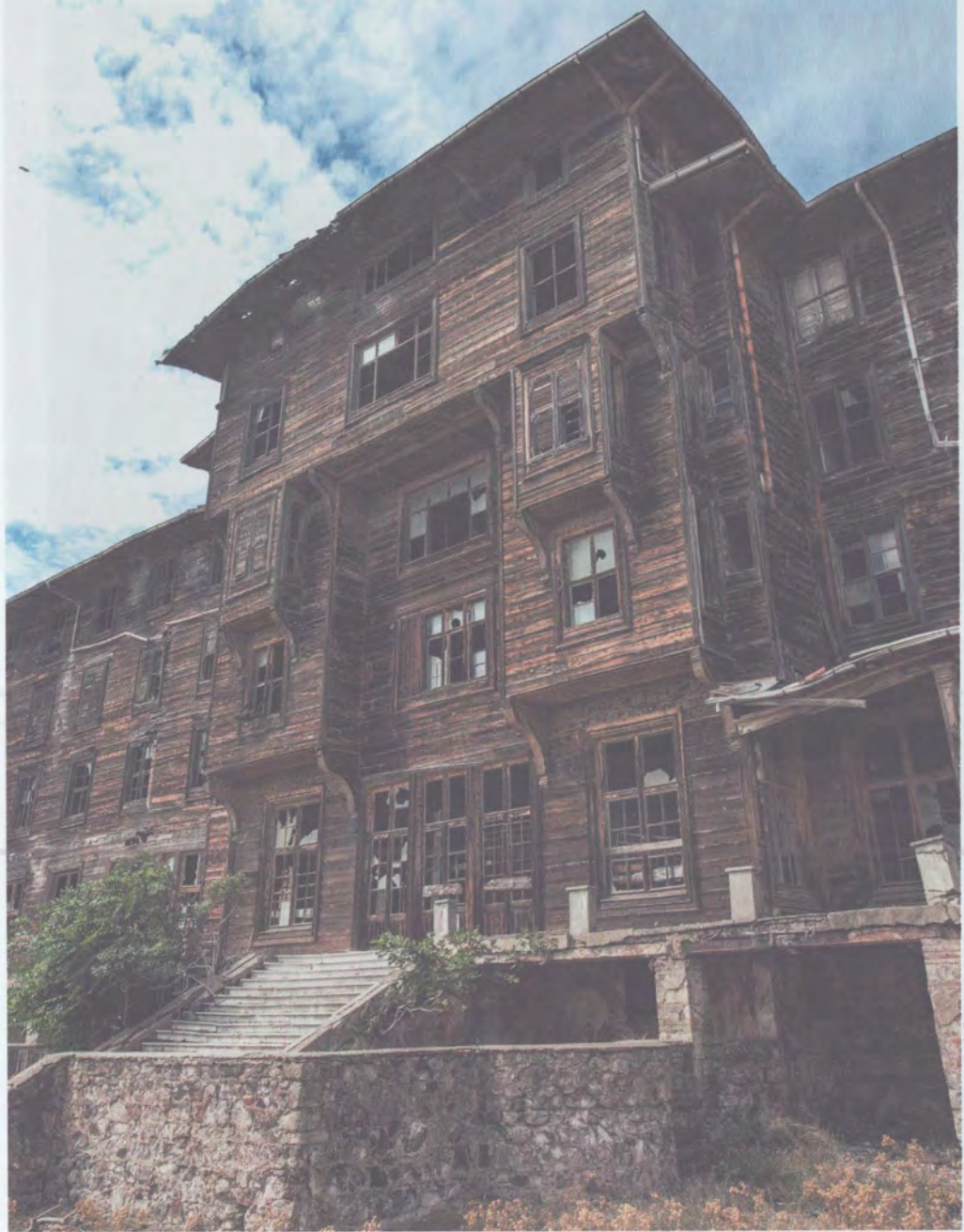
Birinci Dünya Savaşı yıllarında Kuleli Askeri Mektebi olmuş. Fakat kısa süre sonra işgal kuvvetleri tarafından adaya yollanan Rum göçmenlerini barındırmış. Böylesi nedenlerle yetimlerin elinden alına bina 1960'lı yıllarda

kapatılarak kendisi de yetim haline gelmiş.

Büyükada Rum Yetimhanesi ahşap karkas sistemde inşa edilmiş. Yapı, yan bölümlerinde altı, diğer bölümlerinde beş katlı. Binanın heybetine rağmen cephe mimarisi olabildiğince sade tasarlanmış. Birbiri üzerine tekrarlanan çıkmalar ile cephelere hareketlilik getirilmeye çalışılmış. Tiyatro salonundaki süslemeler bunca bakımsızlığa karşın bugün de görülmeyi hak ediyor. Diğer iç mekânlar ise sadeliğin güzelliğini taşıyor.

Yapı salt "dünyanın en büyük ahşap binası" nitelemesiyle büyüleyici değil. Sahilden bu binaya ve onun yanından sahile bakmanın sağladığı görünümle de büyüleyicidir ●

FOTOĞRAFLAR: TUNCAY DERSİNLİOĞLU

ŞANS YOKUŞU

Bizans'tan önce "büyük" anlamına gelen "Megala," İustinos'un adanın mülküne sahip olmasından sonra da "prens adası" anlamında "Prinkipo" denmiş Büyükkada'ya. Bizans'ın sürgün yerlerinden biri olarak İmparator İrine'den din bilgini Thodros'a kadar çok insan bu muazzam yerde sürgün yaşamış. Bugün İstanbul'da hayli azalmış Rum kültürünün bir zamanlar daha yoğun olduğu Büyükkada, şimdi bunu daha çok mimari alanda kalmış yapılarıyla anımsatıyor. Konakların ve tapınakların ağırlığı Rumların, ama burada Ermeni, Rus kiliseleri ve tarihi Hamidiye Camisi gibi görülmeyi hak eden başka mekânlar da bulunuyor.

Aya Yorgi Manastırı'nın bulunduğu ve halk arasında "Yüce Tepe" denen yere ulaşmak için orta halli bir yokuşu tırmanmak gerekiyor. Bu yokuşu insanlar iki nedenle çıkıyor. Birinci ve en çok yaygın neden, insanların buradaki Aya Yorgi Manastırı'ndan (Ayios Yeorgios) şans dilemesi. Üniversiteyi kazanmaktan münasip bir eş bulmaya, çok para kazanmaktan ev ve araba almaya kadar geniş bir şans yelpazesi için yalnızca buradaki Ortodoks manastırına inanan Rumlar değil, her halktan ve inançtan insan gönlünde dileği, sırtında çantasıyla bu yokuşu tırmanıyor. Öte yandan yılın belli günlerinin

dileklerin kabul olmasında büyük etkisi olduğuna ilişkin inanç, o tarihlerde burada yığılmalara yol açabiliyor...

Buradan dileği olan insanların buldukları yollar da buraya gelenlerin farklılığı denli çok. En yaygın olanı, manastıra çıkan yolun iki yanındaki ağaçlara bez bağlamak. Şimdilerde bez mendil ya da eşarp pek olmadığından bunun yerine kâğıt mendil, ip, naylon poşet parçası gibi şeyler bağlanıyor. Bahtının açılmasını isteyenler yolun başından sonuna kadar bir makara ipi açıyor. Toprağa akide şekeri gömmek ve üstüne dilenen şeye ilişkin harfler yazmak, manastırda mum yakmak da bu adak biçimlerinin bir parçası.

Aya Yorgi'ye tırmanan ikinci kesimin dileğiye daha çok burayı tanımak ve bu tepenin sunduğu muazzam manzaranın tılsımı içinde zaman geçirmek oluyor. Bugün gördüğümüz Aya Yorgi Manastırı'nın kilisesi 1905'te inşa edilmiş. Manastırın keşişleri eskiden şarap üretip satarmış; şimdi burada bu geleceğin günümüze uydurulmuş hali sürüyor. Kilisenin bitişiğinde küçük bir bölümde şarabın yanında yiyecek de veriliyor.

Unutulmuş bir efsane der ki: Buradan denize bakmak sildiği için insanın gamını kasvetini, her dileğin başı olan ilk dilek gerçekleşir ●

FOTOĞRAFLAR: K. CAN

GALATA MEVLEVİHANESİ

SUSKUNLUĞUN SEDASI

FOTOĞRAFLAR: K. YÜCEL

Divan edebiyatının çok önemli üstatlarından biri olan Şeyh Galib, “Esrarımı Mesnevi’den aldım / Çaldıysam miri malı çaldım” diyor bir şiirinde. Bu dizeler hem büyük şairin, şiirinin imge gücünün “esrar” kaynağını, hem de bu kaynağın “Mesnevi” bir ülke, bir devlet “Miri malı” olacak denli büyük olduğuna işaret ediyor. Galata Mevlevihanesi’ne girildiğinde ilk görülecek yerlerden biri, Mevlevi düşünüşünü

de şiirimize taşıyan ve Hâdikât-ül Ervah’ta (Ruhların Bahçesi) yatan Şeyh Galib’in türbesi oluyor.

Halet Efendi Kütüphanesi, sebili ve türbesi, Hasan Ağa Çeşmesi, şadırvan, sarnıç ve çamaşırvanenin yer aldığı müzenin en önemli bölümü ise her pazar günü semah dönülen semahane ve başta müzik araç gereçleri olmak üzere Mevleviliğin tarihinden süzülüp gelen giyim kuşam ve diğer eşyanın

sergilendiği katlardır.

Galata Mevlevihanesi, 1491 yılında kurulduğunda bu bölge, kent merkezi ve ana yerleşimler sayılan bölgelerin hemen tümünün dışındadır. Bu yerin seçilmesi, Mevlevilerin aşırı muhafazakârlardan uzak durma isteğinin de bir göstergesi sayılıyor. Örneğin o dönemde Boğaziçi yerleşime açılmadığı için Mevlevi dergâhlarından biri de Beşiktaş'ın "tenha sayılan" bir kıyısında kurulmuştur. Daha sonra bu dergâh yıkılarak yerine Çırağan Sarayı yapılmış.

Günümüzde Divan Edebiyatı Müzesi olarak da bilinen yapının tarihi ne

denli eskiyse başına gelenler de o denli çok. Beyoğlu bölgesini de içine alan yangınların bu yapıyı da yaktığı söylenir. Bugün gördüğümüz ahşap bina 18. yüzyılın sonlarında yapılmış.

Galata Mevlevihanesi, İstanbul'da Mevlevi kültürünü pek çok bakımdan bütünlüklü tanıtan en önemli mekânlardan birdir. Müziğin ve ilahilerin sesiyle sema eden Mevlevi dervişlerine hâmûşân, yani suskunlar da denir. Ve Tünel'in Beyoğlu girişinin yakınındaki mevlevihaneye içtenlikle giren her insan bu suskunluğun içinde yükselen sedayı duyup dinleyebilir ●

GALATA KULESİ

UÇMA İLHAMI

Galata Kulesi, aynı kent içinde yaşayan Bizans'la Cenevizlilerin mücadelesinin simgelerinden bir olarak da yorumlanıyor. Ancak, daha çok Cenevizlilerin Bizans'a karşı yaşadıkları Galata bölgesindeki alanlarını genişletmenin bir simgesi olarak yükselmiş. Yapım tarihi 1348'dir.

Kulenin şimdi bulunduğu yerin alt yanı da üst yanı da binalarla dolu. Ancak Bizans zamanında kulenin alt tarafı uzun uzadıya bir hendektir ve hendeg'in üst yanında Cenevizlilerin Bizans'a karşı ördüğü surlar vardır. Kuleye yakın bölgelerde bugün de görülebilen duvar kalıntıları o surlardan kalanlardır. Zamanla Cenevizliler surlarının alanı genişletince, kule hayli içeride kalmış; 1446'da surların yükseltilmesine koşut olarak kulenin boyu da uzatılmış.

O günün Ceneviz surlarının daha iyi düşünülmesi için şu kadarı söylenebilir: Ceneviz Bölgesi olan Galata, İstanbul'un Osmanlı tarafından alınmasından bir süre sonra teslim olmuş. Kule, "Kıyamet-i sugra" (küçük kıyamet) denen şiddetli bir depremde 1509'da büyük hasar görmüş ve 13 metreden yukarısı yeniden yapılmış. I. Süleyman (Kanuni) zamanında kule, savaş gemilerinde forsa, tersane gibi işletmelerde angaryalarda çalıştırılan insanların kapatıldığı bir hapisane işlevi görmüş.

Şair de olan Bedri Rahmi Eyüboğlu

şöyle yazmış: "İstanbul deyince aklıma kuleler gelir/ Ne zaman birinin resmini yapsam öteki kıskanır/ Ama şu Kızkulesi'nin aklı olsa/ Galata Kulesi'ne varır/ Bir sürü çocukları olur." Ne var ki Galata Kulesi, III. Murat döneminde, 19. yüzyılda inşa edilen Beyazıt Kulesi gibi yangın gözleme kulesine dönüşmüş...

Kulenin çapı 16 metre 45 santim, yüksekliği giriş katından tepesindeki külahın zirvesine kadar 62 metre 32 santim. Kulenin yarattığı uçma duygusunu Hezarfen Ahmet Çelebi'nin değerlendirdiğine ilişkin geniş bir yazım külliyatı vardır. "IV. Murat döneminde, Okmeydanı'nın geniş ve yüksek alanlarında rüzgârları kollayarak deneyler yapan Ahmet Çelebi, kendi yaptığı kanatlarla, Üsküdar-Doğancılar'a kadar uçtu."

Kulenin büyüüne kapılan Münecim Takiyüddin tarafından burada bir rasathane kurulduğu, ancak 1579'da kapatıldığı bazı kaynaklarda yer alıyor.

Galata Kulesi değişik dönemlerde çıkan yangınlardan payını almış. Bu nedenle, eski gravür, resim ve fotoğraflarda kulenin pek çok değişik halini görmek olanaklıdır.

Günümüzde müze olarak hizmet veren Galata Kulesi'nin teras katının altında bir lokanta, teras katındaysa bir kahve var. Yuvarlak biçimli teras katı, oraya çıkan herkese İstanbul'u döne döne seyretme olanağı sunuyor ●

YARIMBURGAZ MAĞARASI

TARİHİN HIRPALANMIŞ SAYFASI

Son yıllarda İstanbul ve yakın çevresinde birbiri ardına ortaya çıkarılan arkeolojik bulgularla insanlık tarihine ilişkin önemli bilgiler elde edildi. Küçükçekmece Gölü'nün yaklaşık bir buçuk kilometre kadar yakınında bulunan Yarimbürgaz Mağarası bunlardan biridir. Yukarı ve Aşağı Mağara olmak üzere iki bölümden oluşan Yarimbürgaz Mağarası'ndan çıkarılan taş aletlerle, ilkel insan izlerinin 400 bin yıl öncesine dayandığı ortaya çıktı.

Bu mağaranın Pleyistosen (yaklaşık 2 milyon 500 bin yıl öncesinden

günümüze ulaşan kayaç katmanlarının başlıca iki bölümünden yaşlıca olanı ve kayaçların çökeldiği zaman dilimi) arkeolojisi bakımından taşıdığı önem de gün geçtikçe daha çok inceleniyor ve üzerinde daha çok tartışılıyor. Bu salt jeolojik bakımdan bir ilgi değil. Prehistorya (tarihöncesi) alanında çalışan insanların da İstanbul'daki odak noktalarından biri oldu.

Yarimbürgaz Mağarası'ndaki Pleyistosen arkeolojisiyle ilgili çalışmalar ağırlıklı olarak 1988-1990 yılları arasında gerçekleşti. Bu çalışmalar sırasında

sadece kültür tarihiyle ilgili değil, ayrıca jeomorfoloji, tafonomi ve arkeozooloji çalışmaları da yapıldı.

Yarımburgaz kazılarında bulunan maddesel kültür ürünlerinin, Orta Pleyistosen boyunca, aynı genel kültür çerçevesinde üretildiği düşünülüyor. Bu buluntular, o dönem insanının düşünce yapısının, doğayla mücadelesinin anlaşılması bakımından önemlidir. Yaygın kabul gören saptamalardan biri şu: Burada bulunan taş aletlerin görünümü kaba ve ilkeldir; ancak bu aletler işlevseldir ve planlı olarak yapıldıklarını gösteren bir deney birikimini düşündürmektedir. Dolayısıyla aletlerin yapımı sırasında teknolojik olarak ne gerekiyorsa yalnızca o yapılmıştır ve o dönem için bilinmeyen ya da gereksiz görülen ayrıntılara zaman ve emek harcanmamıştır.

İstanbul'un ve insanlığın tarihinde

büyük önem taşıyan Yarımburgaz Mağarası, yakın tarihte burada başlayan İSKİ inşaatı ve mağaranın 1986 yılına kadar kimi filimler için sete dönüştürülmesi yüzünden yoğun olarak tahrip edilmesine neden olmuş.

Mağaradaki arkeolojik kazılar 1986'da yeniden başlamış. Ancak bu zamana kadar, mağaradaki geç antik-çağ ve Bizans çağı yerleşimleriyle ilgili kalıntılar ve mağaranın tarihi bakımından son derece büyük öneme sahip sarkıt ve diktelerin büyük kısmı hasar görmüş, bir kısmı yok olmuş. Yarımburgaz Mağarası'nı gezmek, İstanbul'da Paleolitik Çağ'da yaşamış olanların kendilerine yaratabildikleri ortamı anlamak bakımından çok önemli. Yarımburgaz Mağarası başta olmak üzere İstanbul'un ve insanlığın tarihinde önemi tartışılmaz oluşum ve yapıların korunması büyük önem taşıyor. ●

FOTOĞRAFLAR: M. OKTAR GÜLOĞLU

İNCEĞİZ KAYA YERLEŞİMİ

KÜÇÜK KAPADOKYA

Çatalca'da, Kapadokya kaya barınak sistemine yakın bir biçimde, insan emeğiyle şekillendirilmiş üç dört katlı İnceğiz Mağaraları'nın tarihi hakkında bilimsel bilgi çok kıt. İnceğiz Mesiresi'nin yanı başındaki bu oluşumlar için bir izlenim yazmış olan Atlas'tan Yıldırım Güngör şöyle diyor: "... Kaya- lar, oyuk olduğu için mağara tanımına uyuyor ama aslında burası büyük bir yerleşim kompleksi. O zamanlarda- ki sayıyla bir köyün burada yaşadığını söylemek hiç de abartı olmaz. Tüm mağaralar insan tarafından killi kireç- taşı kayası oyularak yapılmış. Bu kaya, şekillendirmeye uygun bir litolojiye sa- hip. İlk yapıldığı zamanlarda birbirine bağlanan dört katlı bir yerleşim bölgesi izlenimi uyandırıyor..."

Yaygın söylemlerden biri, "mağara- ların Cenevizlilerden kaldığı" yönün- dedir. İnceğiz Kaya Yerleşimi'nin bir katında bir şapelin ve odalarından bi- rinde büyükçe bir haç kabartmasının olması, yerleşimin Hristiyanlığın ilk evrelerinde de kullanıldığının kanıtları sayılıyor. Ancak bölgenin bilinebi- len tarihi, buradaki yerleşimin Hristi- yanlık öncesi dönemlerde kullanıldığını düşündürüyor. Örneğin Yarımbur- gaz'ın ilk sakinlerinin tarihi 400. bin yıl

M. BÜYÜKKAYA

önceye dayandırılıyor.

Tarihsel yerleşimin, ilk kattaki gale- rilerden ikinci kata çıkmak için dıştan oyma bir merdiven olsa da, günümüz- de yıkık. Bir üst kata çıkmak için köp- rünün hemen karşısındaki patikadan yukarı çıkmak gerekiyor. Yerleşimin zamana ve hoyratlığa en iyi dayanabil- miş bölümü bu kat. Ancak "ziyaretçi- lerin" bıraktıkları pislik, tarihin kıyme- tini bilen insanlarda burayı temizleme

güdüsü uyandırıyor. Kendi adlarını ve sözlerini bu tarihsel dokudan daha "üstün" sayanların duvarlara yazdıklarının yarattığı kirlilik de yerlerdeki çöplere ekleniyor. Bu alanda küçük galerilerle birbirine bağlanan odalar var. Bu odalardan birinden merdivenlerle bir üst kata çıkılıyor.

Bu katın kapısından bakıldığında İstanbul nadir kalmış yeşil bir bölümü uzanıyor. Kaya yerleşiminin

yakınından akan Karasu, bahar ve kış aylarında ya da yağmur sonrası zamanlarda ürkütücü derecede etkileyici...

Yöre sakinleri, "İnceğiz Kaya Yerleşimi'nin yakınında daha çok defineci-lerin uğrak yeri olan benzer yapılar bulunduğu" söylüyor. Ancak sabırla yol bulmak ve keşfetmek gerekiyor.

İçinde bir kır lokantasının bulunduğu İnceğiz Mesiresi aynı zamanda bir dinlenme alanıdır ●

ÇATIDAKİ TAPINAKLAR

GÖĞE YÜKSELEN DUA

İnsanların alışkanlıklarından biri, tapınakları, -onlar yüksek dağ tepelerinde olsa bile- göz eriminde görmektir. Ancak apartman gibi aşağıdan bakılınca çatısında ne olduğunu göstermeyen yerlere yapılmış tapınaklar, Türkçedeki “yerde ararken gökte buldum” deyimini hatırlatır.

Karaköy'deki birkaç apartmanın çatı katındaki kiliselerin burada olmasının nedeni, uzun yıllardan beri uluslararası yolcu taşımacılığının duraklarından bir olan Karaköy Limanı'dır diyebiliriz.

Başta Rus Ortodoks cemaatleri olmak üzere Rus toplumundan değişik kesimler Kudüs'e ve Aynoroz'a gitmek için çoğunlukla deniz yolunu kullanmıştır. Bu iki hac merkezine giden yolun durak noktalarından bir Karaköy'dür. Buraya gelen ve yolcularının çoğu hacca giden dindarlardan oluşan gemiler, bazen günlerce bu limanda demirliyormuş. Rus hacılarının konaklayıp dinlenmesine yarayacak mekân gereksinmesi, 19. yüzyılda buradaki kimi binaların satın alınmasını, kiminin de yapılmasını sağlamış. Öte yandan Rus devletinin tarih içinde Rum Patrikliği'yle inişli çıkışlı bir yol izleyen

ilişkileri, Rusları bu bölgede ibadetlerini yapabilecekleri bağımsız yapılar yaratmaya yöneltmiş. Bu bölgedeki binaların çatılarına şimdi gördüğümüz bu tapınakların yapılmasının nedenlerinden biri budur.

Karaköy bölgesindeki birkaç apartmanın çatısındaki bu yapılara yaygın olarak “kilise” dense de, bunlar birer şapeldir. Yani Müslümanlardaki mescitle-re yakın bir karşılığı olan “kiliseciktir”.

Mumhane Caddesi üzerindeki bu küçük tapınaklardan biri Hristiyan inancında, denizcilerin koruyucu gücü olan Aya Andera'ya adandığı için bu adı taşıyor. Bu yapı, özellikle 1917'de kurulan sosyalist yönetimden kaçan Rusların ibadet ettiği bir mekân olmuş. Bundan yaklaşık 150 yıl önce birbirine yakın tarihlerde inşa edilmiş tapınaklardan diğeri Aya İlya ve Panteleymon adlarını taşıyor.

Yeraltındaki tapınakların, ya da tarihi dokusunu koruyabilmiş yapıların, insanlar üzerinde daima bir etkisi, sarsan, düşündüren, büyüleyen yanları oluyor. Doğrudan gökyüzüne bakan bu tapınakların etki gücü bütün ötekilerden daha farklı olabilir ●

FOTOĞRAFLAR: M. O. GÜLÖĞÜLLÜ

KUŞ EVLERİ

SEVGİNİN KÜÇÜK SARAYLARI

İnsanın diğer canlılarla bir sevgi ilişkisi içinde yaşadığı toplumlar, tüketimin hırçinliğiyle belirlenmiş toplumlardan ruh zenginliği açısından üstün sayılmıştır. Bu toplumlar hızın, itişmenin, “yükselmenin” belirlediği insan dünyası karşısında dinginliği ve yüksek algı gücünü temsil ediyor.

İnsanın aklının, alışkanlıklarının ve sanatsal algısının mimarinin büyük boyutlarıyla belirlenip şekillendiği bir dünyada, bu mimarinin içinde yer alan küçük, ancak insana insan olduğunu en güzel biçimlerde anımsatan öğelerden biri kuş evleridir.

Genel olarak Osmanlı mimarisinin ve özel olarak İstanbul kentinin seçkin mimari yapılarında kuş evleri hem özel bir yer tutmuş, hem de eklendikleri yapılara şaşırtıcı, gönendirici özellikler katmış.

Kuş evleri yırtıcı ya da yaban doğada yaşama gücü olan kuşlardan çok, serçe, saka, güvercin, kumru gibi kent- sel yaşam içinde sık sık yaşam güvencesini yitirebilen kuş türleri için yapılmış diyebiliriz. Osmanlı mimarisi başta

SELMİYE CAMİİ, ÜSKÜDAR / SÜLEYMAN DUMAN

olmak üzere, kuş evi barındıran binalara dikkatle baktığımızda, bu küçük sarayların olur olmaz her yere yapılmadığını görebiliriz. Önce rüzgârın yönleri bakımından konumu uygun olan binalar seçilmiş. Sonra bu binaların güneşi en uzun süre gören, sert ve soğuk rüzgârları tutmayan cephelerine karar verilmiş. Bu küçük yapıların yerinin belirlenmesindeki en önemli ölçütlerden biri de yüksekliktir. İnsan elinin erişemeyeceği, kedi köpek gibi kuş görünce kendine hâkim olmayı öğrenememiş hayvanların erişemeyeceği yüksekliklerin ve yüzeylerin seçilmesi gerekiyor.

İlk güzel örnekleri 16. yüzyıl Osmanlı mimarisinde görülen kuş evleri

mimari bakımdan iki ana kola ayrılıyor. Bunlardan biri binaların uygun duvarlarında bir ya da yan yana birkaç küçük delik bırakılarak elde edilir. Bunlar ya duvar yüzeyinden taşmayacak biçimde ya da küçük çıkıntılarla kendilerini gösteriyor. Bu deliklerin ön altına kuşların konabilecekleri konsol biçiminde birer sahanlık konur. İstanbul'daki Osmanlı mimarisi içinde bu tür kuş evlerini barındıran yapılar arasında ilk sırada şunlar sayılabilir: Süleymaniye Camisi, Yeni Cami ve Büyük Çekmece'deki tarihi Sokullu Mehmed Paşa Köprüsü...

Kuş evi mimarisinin ikinci ana kolunun estetik sınırlarını belirlemek neredeyse olanaksız. Öyle ki örneğin

EYÜP SULTAN CAMİİ, EYÜP

SEYİT HASAN PAŞA MEDRESESİ, FATİH

AYAZMA CAMİİ, ÜSKÜDAR

YENİ CAMİİ KÜLLİYESİ, EMINÖNÜ

Osmanlı mimarisinde dış cephe estetiğine, kullanım kolaylığına ve konfora ilişkin ne kadar çok yapım tekniği, malzeme varsa kuş evlerinde de bunları temsil eden küçük-görkemli örneklerle rastlamak olanaklıdır. Bu yapılar iyi incelendiğinde, insan türü için yapılanlardan çok daha güzel, malzeme ve görsellik bakımından çok daha zengindir denebilir.

Bu kuş evlerini mimari teknik bakımından şöyle özetleyebiliriz: Binalara eklenen kuş evleri, duvardan belirgin biçimde çıkıntı yapar. Çoğu, duvar içinde bambaşka bir duvar sistematığına sahiptir. Bazen cumba gibi ileri çıkar; cephelerinde anıtsal kemerlerin

süslediği kapıları ve pencereleri olan ve ayrıca pencereleri kafes süslü, bitki ya da başka figürlerle süslenmiş pencereleri olan; üstleri çatı ya da kubbeciklerle örtülü köşk ya da saraydırlar.

İstanbul'dakiler; Laleli'de Sultan Üçüncü Mustafa Türbesi, Üsküdar Yeni Valide ve Ayazma camileri, Selimiye Camisi, Balat evlerinde, Çarşıkapı Kara Mustafa Paşa Medresesi, Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi, Bayezid'de Seyyid Hasan Paşa Medresesi, Vezneciler'de Ragıp Paşa Mektebi, Ayasofya'da Sultan Birinci Mahmud Mektebi, Zeyrek'te Şebsefa Hatun Mektebi, Fatih'te Sultan Birinci Mahmud Kütüphanesi ●

TEKFUR SARAYI

BÜYÜLÜ MEKÂN

Bizans döneminin görkemli yapılarından Blahernai Sarayı'na ilişkin yazılanları okumuş olanlar bile, onun kapsamını ve görünümünü akılda canlandırmakta zorlanabiliyor. Edirnekapı'daki Theodosius surlarına bitişik Tekfur Sarayı, Blahernai'yi düşünmeyi bir nebze olsun kolaylaştırabiliyor. Zira ondan kalan tek yapı parçası bu. Belki bir de bugünkü değeriyle ufak çaplı bir kenti satın alabilecek 86 kırat ağırlığında ve 48 pırlantayla süslü Kaşıkçı Elması'nın bu civarda bulunması, Bizans'ın bu saraylar topluluğuna ilişkin hayali ve kurguları değiştirebiliyor.

Tekfur Sarayı'nın yapım tarihi hakkında değişik tarihler veriliyor. Yaygın olarak kullanılan yapım tarihi, 1143-1180'dir. Bu saray yabancı kaynaklarda Konstantin Sarayı (Palatium Costantini), Porfirogennetos Sarayı, Taç Saray gibi isimlerle de anılıyor. Tekfur Sarayı adını ise erken Osmanlı döneminde alıyor. Tekfur terimi o dönem Bizans imparatorları ve derebeyleri için kullanılıyor.

Bugün gördüğümüz yapının barındırdığı süslemelerin ve mimari öğelerin tarihlendirilmesinin 10. ya da 13. yüzyıl arasında değişmesi ve çoğunun bilinmiyor olması üst üste gelince, Tekfur Sarayı'ndan hareketle yapılan kurguların da abartılmasına neden olmuş.

İ. UNUTMAZ

Fetihten sonra Tekfur Sarayı bir dönem (16. yüzyılda) Osmanlı Sarayı'nın fillerini, zürafalarını koyduğu bir barınak oldu. Daha sonra çevresini çini atölyeleri ve fırınlar sardı. Osmanlı'yı dünya ölçeğinde de tanıtan İznik çiniliğinin öleyazdığı bir dönemde, Lale Devri'nin sadrazamlarından İbrahim Paşa burada bu mesleği canlandırmak amacıyla çini atölyeleri kurdurdu. O dönemde üretilen İznik çinileri, Osmanlı'nın pek çok yapısında kullanılmıştır. Bu işi bir de tel imalathanesi izledi.

Evliya Çelebi, burayı İstanbul'un mutfak masraflarından birini çözen

bir tilsim mekânı sayar: "Tekfur Sarayı'nda, Mahayilaki adlı bir hâkim, siyah bir sütun üzre, tunçtan bir ifrit sureti yapıp yılda bir kere bu ifrit nara atıp ağzından ateşler yere saçılıp herkes o ateşten bir kıvılcım alıp evinde mutfagına koysa o adam hayatta oldukça o ateş sönmezdi."

19. yüzyılın başlarında da burada bir şişehane açıldı ve saray sonraki 20. yüzyıla dört duvardan ibaret bir harabe olarak girdi.

Günümüzde büyük bir onarım geçiren Tekfur Sarayı yalnızca öyküleriyle değil, o günlerden bize ulaşabilen özgün mimarisiyle de hâlâ etkileyici ●

ATLAS
ÖZEL KOLEKSİYON 2014